

70 Χρόνια στην Ατλαντική Συμμαχία: Τα Αμυντικά Προβλήματα της Πρώτης Δεκαετίας (1952-1962)

Ιπποκράτης Δασκαλάκης

ΣΥΝΟΨΗ

Η γεωγραφική διαμόρφωση του ελληνικού χώρου διαχρονικά καθιστούσε προβληματική την άμυνα σε αιφνιδιαστική επίθεση από τον βορρά. Η μεταπολεμική σύζευξη των ιστορικών επιδιώξεων των γειτόνων σλαβικών κρατών με την κομμουνιστική ιδεολογία και την ψυχροπολεμική ατμόσφαιρα, καθιστούσαν την εκ του «βορρά απειλή» πλέον ανησυχητική. Η ελληνική ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία, το 1952, προσέφερε τις αγωνιωδώς επιζητούμενες από την Αθήνα συμβατικές εγγυήσεις ασφαλείας, καίτοι από καθαρά επιχειρησιακής πλευράς, υπήρχαν βάσιμες αμφιβολίες για τις ελληνικές-συμμαχικές δυνατότητες απόκρουσης μιας σοβιετικής ή ακόμη και μεμονωμένης βουλγαρικής εισβολής. Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, την πρώτη δεκαετία (1952-1962), αναβάθμισαν τις μαχητικές τους ικανότητες, ενισχυόμενες σε πολεμικό υλικό αλλά και ενσωματώνοντας επιχειρησιακές εμπειρίες και τεχνικές γνώσεις από νέες επιχειρησιακές τακτικές και σύγχρονα οπικά συστήματα. Οπωσδήποτε, το αμυντικό πρόβλημα της Ελλάδος δεν επιλύθηκε πλήρως με την ένταξη, ενώ χρειάστηκε η συνεχής διάθεση πολύτιμων και δυσεύρετων εθνικών οικονομικών πόρων για τη συντήρηση, του πραγματικά (και αναγκαστικά) για τα ελληνικά δεδομένα, ευμεγέθους στρατεύματος.

Λέξεις κλειδιά: Ατλαντική Συμμαχία, επιχειρησιακή σχεδίαση, αμυντικές δαπάνες, πυρηνικά όπλα.

Εισαγωγή

Συμπληρώνονται φέτος 70 χρόνια από την ένταξη της Ελλάδος στην Ατλαντική Συμμαχία, με την υπερψήφιση του Σχεδίου Νόμου για την κύρωση της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού από το ελληνικό κοινοβούλιο, στις 18 Φεβρουαρίου 1952.¹ Η

¹ Η Συμφωνία Ένταξης επικυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο, στη Συνεδρίαση ΜΣΤ' της 18ης Φεβρουαρίου 1952, με ευρεία πλειοψηφία και την υποστήριξη όλων των κομμάτων πλην της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Από τα πρακτικά αλλά και γενικότερες δηλώσεις προκύπτει η συντριπτική υποστήριξη της ελληνικής ένταξης αλλά και η συγκεχυμένη γνώση, του συνόλου του πολιτικού κόσμου, για τις υποχρεώσεις που δημιουργούσε η εισδοχή μας στην Ατλαντική Συμμαχία και πολύ δε περισσότερο για τις μελλοντικές επιπτώσεις αυτής. Τα πλήρη πρακτικά της συζητήσεως στην Ελληνική Βουλή καθώς και σύντομη αποτίμηση και σχολιασμός περιέχονται στο Τετράδιο Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Επιμέλεια-Ιστορικός

ταυτόχρονη ένταξη Ελλάδος και Τουρκίας, υπήρξε περισσότερο αποτέλεσμα των πολιτικών και στρατιωτικών υπολογισμών της Ουάσινγκτον, στην αυξανόμενη έντασης διελκυστίνδα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, παρά μια ευτυχής κατάληξη των μακροχρόνιων προσδοκιών και προσπαθειών αμοιτέρων των κρατών. Ανεξαρτήτως των αιτιών και παραγόντων που επιτάχυναν ή ενίστε και επιβράδυναν τη διαδικασία της διπλής ένταξης, Ελλάδα και Τουρκία, μπορούσαν πλέον στις αρχές του 1952 να πανηγυρίζουν για την εξασφάλιση αξιόπιστων συμβατικών εγγυήσεων ασφαλείας μέσω της συμμετοχής τους στην Ατλαντική Συμμαχία.

Σκοπός του παρόντος κειμένου είναι η εξέταση του ερωτήματος κατά πόσον η ελληνική ένταξη, στην Ατλαντική Συμμαχία, εξασφάλιζε στην πράξη τις αγωνιωδώς επιζητούμενες εγγυήσεις ασφαλείας για την εδαφική μας ακεραιότητα και την εθνική ανεξαρτησία, κατά την περίοδο 1952-1962. Εκ της αναλύσεως μας, θεωρούμε ότι η πρώτη δεκαετία της ελληνικής συμμετοχής στην Ατλαντική Συμμαχία, προσέδωσε τις επιζητούμενες από την Αθήνα συμβατικές εγγυήσεις ασφαλείας, καίτοι υπήρχαν αμφιβολίες για το μέγεθος, δυνατότητες και αποτελεσματικότητα μιας συμμαχικής αμυντικής συνδρομής, σε περίπτωση εισβολής από τις χώρες του κομμουνιστικού στρατοπέδου.

Η έρευνα μας εστιάζεται στην προσδοκία νατοϊκής εξασφάλισης των βορείων συνόρων από τυχόν μεμονωμένη ή από κοινού εισβολή των τριών ομόρων μας χωρών - με ή χωρίς τη συμμετοχή της ΕΣΣΔ. Επισημαίνεται ότι πουθενά στις διεργασίες που προηγήθηκαν της ένταξης, δεν έγινε μνεία, ότι η ένταξη μας στην Ατλαντική Συμμαχία αποσκοπούσε - έστω και κατ' ελάχιστον - στην εξασφάλιση μας έναντι της Τουρκίας. Αναμφίβολα ήταν εν γνώσει της ελληνικής πολιτείας ότι οι πρόνοιες του Καταστατικού ουδόλως άγγιζαν το ενδεχόμενο τριβών μεταξύ κρατών-μελών. Επιπρόσθετα, επικρατούσε διάχυτη και εκατέρωθεν η πεποίθηση για οριστική υπέρβαση των διμερών διαφορών του παρελθόντος και για αναγκαιότητα συνεργασίας για την αντιμετώπιση της κοινής σοβιετικής-κομμουνιστικής απειλής.

Δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε, ότι ένας εκ των βασικών λόγων της αρχικής άρνησης αποδοχής των ελληνικών και τουρκικών αιτήσεων εισδοχής, ήταν και η πραγματική αδυναμία της Ατλαντικής Συμμαχίας,² να διαθέσει τις απαραίτητες στρατιωτικές δυνάμεις και μέσα, για την αμυντική κάλυψη του επονομαζόμενου «νοτίου κρηπιδώματος» (southern tier).³ Σήμερα εκτιμάται ότι επί της ουσίας, οι δυνατότητες αυτές δεν αποκτήθηκαν από τη Συμμαχία την περίοδο που οι δύο χώρες έγιναν δεκτές (ούτε όμως

Σχολιασμός του Θάνου Ντόκου, *Κοινοβουλευτική Συζήτηση: Η Προσχώρηση της Ελλάδας στο NATO (1952)*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2013).

² Η αναγνώριση αυτής της αμυντικής αδυναμίας της Ατλαντικής Συμμαχίας είναι κυρίαρχη στη βιβλιογραφία. Πολύ χαρακτηριστικά ο Kaplan αναφέρει ότι από τη μια πλευρά ήταν εμφανές ότι οι συνδυασμένες συμβατικές δυνάμεις του NATO δεν ήταν αρκετές να συγκρατήσουν μια σοβιετική εισβολή σε περίπτωση πολέμου και από την άλλη, το σοβιετικό πυρηνικό οπλοστάσιο ίσως εμπόδιζε μια αμερικανική στρατιωτική παρέμβαση. Η παρατήρηση του αυτή ίσχυε για όλη τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, με βαρύνουσα στρατιωτική ανισορροπία να παρατηρείται στα πρώτα χρόνια ζωής του NATO. Lawrence S. Kaplan, *NATO and the United States: the Enduring Alliance*, (Boston: Twayne Publishers, 1988), 42.

³ Ο όρος αυτός συναντάται συχνά στη διεθνή βιβλιογραφία και αναφέρεται στην αμυντική τοποθεσία που σχηματίζει ο ενιαίος χώρος Ελλάδος και Τουρκίας, φράσσοντας τους άξονες επιθέσεως από Βορρά προς τη Μεσόγειο και την Εγγύς Μέση Ανατολή. Χαρακτηριστικά η ιστοσελίδα του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών αναφέρει: «Greece entered the Euroatlantic Alliance in 1952, at its first enlargement, along with neighboring Turkey. The geopolitical reasons and conditions of the Cold War era highlighted the role of the two countries for the southern flank of NATO, since they both functioned as a "southern tier" for the Mediterranean and the warm seas».

και τα αμέσως επόμενα χρόνια). Όμως την εποχή εκείνη - κατόπιν της αμερικανικής πίεσης - θεωρήθηκε τελικά αποδεκτή η ανάληψη του ρίσκου της πολιτικής σταθεροποίησης τους και πρόσδεσης των δύο χωρών στο δυτικό στρατόπεδο, σε συνάρτηση με τις φιλόδοξες προσπάθειες προσέλευσης της επαμφοτερίζουσας τιτοϊκής Γιουγκοσλαβίας.

Το Αμυντικό Πρόβλημα της Ελλάδας

Ενώ ήταν σε εξέλιξη οι διαπραγματεύσεις για τη διπλή ένταξη, το πρόβλημα της άμυνας της Βορείου Ελλάδος εξακολουθούσε να ταλανίζει, πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της χώρας αλλά και τους Συμμάχους.⁴ Για άλλη μια φορά η γεωγραφία συνωμοτούσε σε βάρος της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας προσφέροντας στρατηγικά πλεονεκτήματα στις επεκτατικές διαθέσεις των βορείων γειτόνων. Από μια ειρωνεία της τύχης ο Αλέξανδρος Παπάγος, ως Αρχιστράτηγος αλλά και ως Πρωθυπουργός αργότερα, συνέχιζε να διαχειρίζεται το άλυτο πρόβλημα της εύρεσης της βέλτιστης αμυντικής γραμμής στα βόρεια σύνορα της χώρας. Όπως και το 1940-1941, η στάση της Γιουγκοσλαβίας καθίστατο ο καθοριστικός παράγοντας που θα προσδιόριζε την αμυντική τοποθεσία. Η πρόσφατη όμως ιστορία αποδεικνυε τα τραγικά αποτελέσματα - ειδικά για τον πληθυσμό της Βορείου Ελλάδος - της επιλογής της αμυντικής τοποθεσίας με καθαρά στρατιωτικά κριτήρια.

Το πρόβλημα της ελληνικής αμύνης σύντομα μεταφέρθηκε και στα όργανα σχεδιασμού της Ατλαντικής Συμμαχίας ενώ απασχολούσε συχνά τις τροποποιήσεις του κειμένου NSC-103 (αμερικανικό κείμενο πολιτικής αναφορικά με την Ελλάδα). Στο προαναφερθέν κείμενο του 1951 (προ ακόμη της ένταξης στην Ατλαντική Συμμαχία), συναντάμε, την πρώτη ίσως αναφορά, στην ανάγκη ενίσχυσης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, ώστε πέραν της αποστολής διατήρησης της εσωτερικής ασφάλειας (Maintaining internal security), να είναι ικανές να αποκρούσουν επίθεση στρατευμάτων σοβιετικών «δορυφόρων» υποστηριζόμενων από ανταρτικές δυνάμεις. (Repelling an attack by satellite forces augmented by guerrillas).⁵

Αναμφίβολα, η άμυνα επί των συνόρων, παρά την ύπαρξη των πληγωμένων από τη βουλγαρική κατοχή οχυρών, ήταν άκρως προβληματική και ευάλωτη σε υπερκερωτικούς ελιγμούς, κυρίως από τον πεδινό διάδρομο του Αξιού και δευτερευόντως του Μοναστηρίου. Επίσης, μια τοπική διάσπαση της συνοριακής αμυντικής τοποθεσίας θα μπορούσε να καταλήξει σε καταστροφή. Στην περίπτωση αυτή, οι τεθωρακισμένοι σχηματισμοί του βουλγαρικού στρατού, απέχοντας μόνο 30-40 χιλιόμετρα από τη θάλασσα, θα απειλούσαν με θανατηφόρο εγκλωβισμό τις ανατολικά ευρισκόμενες ελληνικές δυνάμεις. Η αμυντική γραμμή των συνόρων και του Νέστου ποταμού σίγουρα περιόριζε το ανάπτυγμα του μετώπου, επιτρέποντας την ενίσχυση των δυνάμεων και την ισχυροποίηση της άμυνας (με την προϋπόθεση της μη καθόδου των εισβολέων μέσω των

⁴ Το πρόβλημα της ελληνικής άμυνας της δεκαετίας του 1950 παρουσιάζεται σε μια περισσότερο πολιτική προσέγγιση στα βιβλία των Ευάνθη Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων: Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2009) και Ιωάννης Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2002).

⁵ Foreign Relation of the United States (FRUS), 1951, Vol V, *Statement of Policy Proposed by the National Security Council*, February 14, 1951, 466-67.

γιουγκοσλαβικών διόδων). Η γραμμή αυτή άφηνε όμως εκτός της αμυντικής περιμέτρου, μέρος της Ανατολικής Μακεδονίας και τη Θράκη, ευελπιστώντας σε μια συνδυασμένη επιθετική επιστροφή ελληνικών και τουρκικών δυνάμεων. Ακόμη πιο δυτικά, η γραμμή του Στρυμόνα ποταμού σε συνδυασμό με το όρος Κερκίνη (Μπέλες), αποτελούσε μια ικανοποιητική συμβιβαστική λύση που απελευθέρωνε οριακά επαρκείς δυνάμεις -με την προϋπόθεση της απόκτησης συγχρόνων αρμάτων και αντιαρματικού εξοπλισμού - για κάλυψη της κοιλάδας του Αξιού.⁶

Η τελευταία λύση ήταν η επιλογή της ισχυρής εδαφικής γραμμής αμύνης Αλιάκμονος - Ολύμπου με την εγκατάλειψη του μεγαλύτερου μέρους της Μακεδονίας. Η γραμμή αυτή είχε προταθεί μετά επιμονής από τους Βρετανούς στις αρχές του 1941 αλλά η επαμφοτερίζουσα στάση του Βελιγραδίου, η έλλειψη επαρκών συμμαχικών δυνάμεων για την επάνδρωσή τους και η διστακτικότητα (ίσως και άρνηση) του Στρατάρχη Παπάγου, δεν επέτρεψαν την έγκαιρη κατάληψη της. Μέχρι τα μέσα του Απριλίου του 1941, η τοποθεσία αυτή - ανεπαρκώς και βιαστικά επανδρωμένη και ελάχιστα αμυντικά οργανωμένη - ανατράπηκε εύκολα από τη σφοδρότητα των γερμανικών επιθέσεων.⁷

Η γεωγραφία και η ιστορία, όλη τη δεκαετία του 1950 και του 1960, ως φαντάσματα έθεταν τα άλυτα διλήμματα των πρώτων μηνών του 1941. Πολιτική και στρατιωτική ηγεσία αυτών των δεκαετιών είχαν πικρά γευθεί την τραγικότητα αυτών των διλημάτων και διατηρούσαν προσωπικά βιώματα της κατάρρευσης του ελληνικού μετώπου τον Απρίλιο του 1941.

Πολύ εύγλωττα, ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου, αναφερόμενος στο αμυντικό πρόβλημα της Ελλάδος, το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1950, αναγράφει: «...ο συνδυασμός της γεωγραφίας και των συσχετισμών ισχύος μεταξύ του ελληνικού στρατού και του βουλγαρικού σήμαινε ότι στο στρατιωτικό επίπεδο το πρόβλημα εξακολουθούσε να παραμένει άλυτο».⁸

Το ενδεχόμενο της στρατιωτικής ενίσχυσης εκ μέρους της Ατλαντικής Συμμαχίας, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1940 δεν μπορούσε να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Αυτή ακριβώς η αδυναμία ήταν που προβλημάτιζε το αμερικανικό Πεντάγωνο που επιθυμούσε την αποφυγή ανάληψης δεσμεύσεων για την άμυνα της Ελλάδος, είτε σε διμερές επίπεδο (παροχή εγγυήσεων ασφαλείας) είτε μέσω της αδύνατης στρατιωτικά Ατλαντικής Συμμαχίας. Η ένταξη στη Συμμαχία, με καθαρά στρατιωτικά κριτήρια δεν επέλυε το ελληνικό αμυντικό πρόβλημα καθώς δεν υπήρχαν οι απαιτούμενες δυνάμεις για να ενισχύσουν τις αδύναμες ελληνικές αμυντικές γραμμές των πρόσω. Η είσοδος στην ατλαντική οικογένεια ενίσχυε βέβαια την αποτρεπτική ικανότητα της χώρας, ως μέλος μιας μεγάλης αμυντικής κοινότητας με δηλωμένη την πρόθεση να αναχαιτίσει κάθε επιθετική ενέργεια κατά των μελών της, μη διστάζοντας ακόμη να προχωρήσει και στη χρήση

⁶ Dionysios Chourchoulis, "A Nominal Defence? NATO Threat Perception and Responses in the Balkan Area, 1951-1967", *Cold War History*, Vol. 12, No. 4, (November 2012), 639-44.

⁷ Για τα γεγονότα των πρώτων μηνών του 1941 και τα ανυπέρβλητα αμυντικά προβλήματα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν Έλληνες και Σύμμαχοι ενδεικτικά βλ. Παναγιώτης Ελευθεριάδης, *Το Τέλος μιας Εποποιίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1959), Αλέξανδρος Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1995), Αντώνιος Κοραντής, *Αλέξανδρος Παπάγος και ο Πόλεμος της Ελλάδος, 1940-1941*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1995), Ρόμπιν Χάιαμ, *Ημερολόγιο μιας Καταστροφής: Βρετανική Βοήθεια στην Ελλάδα 1940-1941*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/7^ο ΕΓ, 1996) και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000).

⁸ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 49.

πυρηνικών όπλων. Ειδικά η Ουάσιγκτον είχε επιδείξει την αποφασιστικότητα της με την περίπτωση της Κορέας.

Το ελληνικό αμυντικό πρόβλημα έπρεπε όμως να επιλυθεί, σε μεγάλο βαθμό, από την ίδια την Ελλάδα και με τις δικές της δυνάμεις και θυσίες. Η αρχική αισιόδοξη σκέψη της διασφάλισης της ελληνικής άμυνας με παράλληλη ελάφρυνση των αβάσταχτων οικονομικών αμυντικών υποχρεώσεων μέσω της συνδρομής των Συμμάχων, αποδείχθηκε ανεδαφική. Η αποδοχή της ελληνικής ένταξης ενισχύθηκε σημαντικά από τον ικανό αριθμό ετοιμοπόλεμων δυνάμεων (όχι όμως σύγχρονα εξοπλισμένων) που η χώρα μπορούσε να παραθέσει κατά των σοβιετικών δυνάμεων. Η ουσιαστική όμως ενίσχυση των ελληνικών αμυντικών δυνατοτήτων μέσω της Συμμαχίας πραγματοποιήθηκε με βραδείς ρυθμούς ένεκα αντικειμενικών δυσκολιών και άλλων προτεραιοτήτων.⁹

Επισημαίνεται ότι κατά την περίοδο των ενταξιακών συζητήσεων στην Ατλαντική Συμμαχία (1950-1952), οι αμερικανικές εκτιμήσεις περιόριζαν τον ρόλο του Ελληνικού Στρατού στην εσωτερική ασφάλεια και σε επιβραδυντικές ενέργειες. Οι παραπάνω εκτιμήσεις, σε αρκετά αμερικανικά έγγραφα αλλά εν συνεχεία και αντίστοιχα νατοϊκά, ήταν συνέπεια ορθολογικών επιχειρησιακών υπολογισμών που λάμβαναν υπόψη τα εδαφικά χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες των αντιπάλων, για να καταλήξουν στους θεωρούμενους ως εφικτούς αντικειμενικούς σκοπούς.¹⁰ Ακόμη όμως και μετά την ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία «*οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις δεν είχαν την ισχύ ώστε να αποκρούσουν ενδεχόμενη βουλγαρική επίθεση.*»¹¹ Μεταγενέστερα, σε πολλά έγγραφα, προέβλεπε επιτακτικά η ανάγκη ενίσχυσης των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, ώστε να είναι ικανές να αντιτάξουν αποτελεσματική άμυνα (αποκρούσουν) επίθεση στρατευμάτων από χώρες «δορυφόρους της Μόσχας».

Κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να αναφερθούμε εν συντομία στη συζήτηση για τον ρόλο των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων τις δεκαετίες του 1950 και 1960 και συγκεκριμένα στην από πολλούς προβαλλόμενη ως κυρία αποστολή τους, την εξασφάλιση της εσωτερικής ασφάλειας.¹² Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι η πρωτεύουσα αποστολή,

⁹ Ενδεικτική των αμερικανικών προτεραιοτήτων είναι η παρακάτω παράγραφος που καιίτοι διατυπώθηκε στα μέσα του 1950, εξακολουθούσε να ισχύει κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της Ατλαντικής Συμμαχίας: «*We are not in a position to consider any security pacts with Greece, Turkey, Iran or other Near Eastern countries at the present time because we cannot tell whether our capabilities at this time are adequate to defend our vital interests in Europe. Only an increase in Europe's own defensive strength, resulting from the North Atlantic Treaty Aid Program, would permit us to consider further security arrangements.*» FRUS, 1950, Vol III, *Memorandum by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian and African Affairs (McGhee) to the Under Secretary of State, May 01, 1950, 79-80.* Για μια ανασκόπηση των 2 προγραμμάτων αμυντικής βοήθειας, Mutual Defense Assistance Program (MDAP) και Military Assistance Program (MAP), βλ. στο Kaplan S. Lawrence, *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program, 1948-1951*, (Washington, D.C.: Office of the Secretary of Defense Historical Office, 1980).

¹⁰ Για τη σταδιακή εξέλιξη των αμερικανικών και νατοϊκών εκτιμήσεων για τη δυνατότητα αμύνης της Νοτιανατολικής πτέρυγας του NATO, βλ. Chourchoulis, "A Nominal Defence?", 637-57.

¹¹ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 71. Η αναφορά αφορά την περίοδο 1952-1953.

¹² Βλέπε ενδεικτικά Yiannis P. Roubatis, "The United States and the Operational Responsibilities of the Greek Armed Forces, 1947-1987", *Journal of the Hellenic Diaspora*, Spring 1979, 47, Thanos Veremis, *Greek Security: Issues and Politics*, (London: Adelphi Papers, The International Institute for Strategic Studies, 1982), 33 και Αθανάσιος Πλατιάς, "Η Ελληνική Αμυντική Πολιτική μετά το 1974", στο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος και Μαριλένα Κοππά (επιμ.), *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004* (Αθήνα: Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, 2005), 217.

την περίοδο 1946-1949, εστιάζονταν στη συντριβή της κομμουνιστικής ανταρσίας, δηλαδή σε αντιμετώπιση εσωτερικής απειλής. Σε ορισμένα αμερικανικά κυρίως έγγραφα, η εσωτερική ασφάλεια συχνά παρουσιαζόταν ως κύριο μέλημα των Ενόπλων Δυνάμεων, αφενός ένεκα της προτεραιοποίησης των απειλών και αφετέρου ένεκα των περιορισμένων αμυντικών ικανοτήτων τους. Η χρονολογική όμως εξέταση των εγγράφων της περιόδου 1946-1962, παρά την επισήμανση των πραγματικών αδυναμιών των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και της δυσμενούς σχετικής ισχύος έναντι του βασικού αντιπάλου (Βουλγαρία), καταδεικνύει τη σταδιακή επικράτηση ενός αμυντικού δόγματος απόκρουσης τυχόν εισβολής και πρόθεσης ανάληψης, σε δεύτερο χρόνο, επιθετικών επιχειρήσεων. Πλέον της προαναφερθείσης αναφοράς, για απόκρουση εξωτερικής απειλής στο NSC-103,¹³ ενδεικτικά να αναφέρουμε και σχετικές δηλώσεις του Αλεξάνδρου Παπάγου (1951 και 1953) με έμφαση στην κύρια πλέον αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων για αντιμετώπιση τυχόν εξωτερικής εισβολής.¹⁴ Κατά συνέπεια, οι αναφορές για πρωταρχική εστίαση των Ενόπλων Δυνάμεων στην εσωτερική απειλή, μάλλον εμπεριέχουν στοιχείο υπερβολής ή υπερτονίζουν μια επικρατούσα -δυτική- αντίληψη για την περίοδο 1950-1952.

Το Αβάστακτο Φορτίο των Αμυντικών Δαπανών

Πριν ακόμη στεγνώσει η μελάνη της υπογραφής της ένταξης θα ξεκινούσαν συνεχείς οχλήσεις των Αθηνών, κυρίως προς την Ουάσιγκτον, αλλά με παράλληλη κοινοποίηση και στους υπολοίπους Συμμάχους, για την ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης της χώρας ως αντάλλαγμα για τη διατήρηση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων. Θα πρέπει να καταγραφεί ότι η Αθήνα, πριν από την επίσημη ένταξη της, στα τέλη Νοεμβρίου 1951, έθεσε δια του Υφυπουργού Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ στον Acheson την ανάγκη ανακούφισης της Ελλάδος από το δυσβάστακτο βάρος των αμυντικών δαπανών. Ο Αβέρωφ τόνισε ότι η Ελλάδα διέθετε το 43% του εθνικού προϋπολογισμού σε αμυντικές δαπάνες, ποσοστό πολύ υψηλότερο από των άλλων κρατών-μελών. Τόνισε μάλιστα, με δόση υπερβολής, ότι την παρούσα στιγμή, το NATO μικρή βοήθεια στο τομέα της ασφάλειας θα μπορούσε να παράσχει στην Ελλάδα που διέθετε δύναμη 12 ετοιμοπόλεμων μεραρχιών, ελπίζοντας όμως ότι αυτή η ανισορροπία στο μέλλον θα αντιστρέφονταν.¹⁵

Αμέσως μετά την ένταξη της Ελλάδος, από το 1952 έως το 1955, μοχλός πίεσης για τη συνέχιση της αμερικανικής βοήθειας ήταν το ζήτημα της πιθανής μείωσης των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Παρά τις προσπάθειες, οι ΗΠΑ δεν ενέδωσαν στις εκκλήσεις της ελληνικής κυβέρνησης για αναστολή της απόφασης δραστηκής μείωσης του ύψους της οικονομικής βοήθειας.¹⁶ Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι οι ανάγκες του πολέμου της Κορέας και του επανεξοπλισμού της Δυτικής Ευρώπης, απαιτούσαν τεράστια χρηματικά ποσά και ποσότητες στρατιωτικού υλικού και πυρομαχικών. Με μεγαλύτερη ή μικρότερη διακριτικότητα η Ουάσιγκτον απαντούσε στα επαναλαμβανόμενα αντίστοιχα ελληνικά αιτήματα, υποδεικνύοντας την ανάγκη καλύτερης αξιοποίησης των εξωτερικών πόρων

¹³ Βλέπε υποσημείωση 5.

¹⁴ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 71-2.

¹⁵ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1951, Vol III, Part 1, *Greek Reaction to NATO Council Meeting, November 29, 1951*, 745-46 Ιωάννης Στεφανίδης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο, , 1999), 89.

¹⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Κωνσταντίνα Μπότσιου, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, Τόμος Δεύτερος, (Αθήνα: Εκδόσεις Ιδρύματος Κωνσταντίνου Καραμανλή, 2008).

(στρατιωτική και οικονομική βοήθεια) και των φορολογικών εσόδων και επισημαίνοντας ότι η Ελλάδα ανήκε στις ευνοημένες χώρες από την αμερικανική βοήθεια.¹⁷

Ανασυγκρότηση και Ενίσχυση του Στρατού Ξηράς

Το μέγεθος των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, στα τέλη Δεκεμβρίου 1950, ανέρχονταν σε 147.000, 10.000 και 7.500 άνδρες για Στρατό Ξηράς, Πολεμικό Ναυτικό και Πολεμική Αεροπορία αντίστοιχα. Τα στοιχεία αυτά τα βρίσκουμε στο ανεπίσημο σημείωμα (Aide-Mémoire) που η Αθήνα υπέβαλε προς την αμερικανική πρεσβεία στις 18 Δεκεμβρίου 1950 ζητώντας αυξημένη στρατιωτική βοήθεια.¹⁸ Η διατήρηση της οροφής του Στρατού Ξηράς στις 147.000 άνδρες, επαληθεύεται και από αντίστοιχη αναφορά του τότε αρχηγού ΓΕΣ Αντιστρατήγου Γρηγορόπουλου στα απομνημονεύματα του.¹⁹ Ο στρατηγός περιγράφει την, μετά τη λήξη των επιχειρήσεων, απόφαση διαδοχικής μείωσης του Στρατού Ξηράς στις 80.000, επισημαίνοντας ότι οι εξελίξεις στην Κορέα, δεν επέτρεψαν τη μείωση του κάτω του αριθμού των 147.000 ανδρών.

Η συγκρότηση του στρατεύματος -Μάρτιος 1951- περιλάμβανε 10 Μεραρχίες Πεζικού (I, II, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X και XI) υπαγόμενες σε 4 διοικήσεις Σωμάτων Στρατού (Α', Β', Γ', Δ'), Στρατηγείο Ηπείρου και στην Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Αττικής και Νήσων (δύο Μεραρχίες Πεζικού σε εκάστη Διοίκηση). Οι έδρες των τεσσάρων Σωμάτων Στρατού ήταν σε Τρίκαλα, Κοζάνη, Θεσσαλονίκη και Λάρισα αντίστοιχα, του Στρατηγείου Ηπείρου στα Ιωάννινα και της ΑΣΔΑΝ στην Αθήνα. Στα τέλη του 1952, καταργήθηκε το Δ' Σώμα Στρατού, οι Μονάδες του υπήχθησαν στα Α' και Β' Σώματα Στρατού αντίστοιχα. Το Στρατηγείο του Δ' Σώματος μετασηματίστηκε σε Στρατηγείο της 1ης Στρατιάς (με έδρα τη Λάρισα), αναλαμβάνοντας την ευθύνη αμύνης του συνόλου του ηπειρωτικού χώρου και έχοντας υπό διοίκηση τα υπόλοιπα 3 Σώματα Στρατού και ορισμένες μη Μεραρχιακές Μονάδες. Η συγκρότηση της Στρατιάς υπήρξε αποτέλεσμα των εισηγήσεων των Αμερικανών ώστε όλες οι διατιθέμενες στο NATO Μονάδες να ενταχθούν υπό μια Διοίκηση.²⁰ Υπήρχαν επίσης 11 Ελαφρά Συντάγματα προκαλύψεως και 4 Μοίρες καταδρομών καθώς και οι Μη-Μεραρχιακές Μονάδες που υπάγονταν απευθείας στην Ι Στρατιά.²¹

Η ειρηνική δύναμη κάθε Μεραρχίας ανήρχετο σε έξι έως επτά χιλιάδες άνδρες έναντι της εμπολέμου δυνάμεως των έντεκα περίπου χιλιάδων, δηλαδή μέση επάνδρωση περίπου 60%. Κάθε Μεραρχία Πεζικού αποτελείτο από τρία Συντάγματα Πεζικού, των δύο Ταγμάτων Πεζικού έκαστο. Υπήρχε επίσης και αριθμός μη μεραρχιακών μονάδων, κυρίως

¹⁷ Η πρώτη παρόμοια αμερικανική τοποθέτηση συναντάται στο Aide Memoire N205 του Δεκεμβρίου 1950. Βλ. Foreign Relations of the United States (FRUS), 1950, Vol V, Aide Memoire N205, *The Embassy in Greece to the Greek Ministry of Foreign Affairs, December 18, 1950*, 440-42. Παρόμοιες τοποθετήσεις σε επίσημα αμερικανικά έγγραφα και δηλώσεις αξιωματούχων συναντάμε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Μάλιστα από το 1957 δίδεται έμφαση και στην αξιοθαύμαστη οικονομική ανάπτυξη της χώρας, που επέβαλε την εξαίρεση της από οποιαδήποτε «προνομιακή» μεταχείριση (σε αντίθεση με Τουρκία, Ιράν και Νότια Κορέα).

¹⁸ Foreign Relation of the United States (FRUS), 1950, Vol VII, *The Secretary of State to the Secretary of Defense (Marshall)*, December 05, 1950, 1411-412.

¹⁹ Θεόδωρος Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου, Αναμνήσεις και Στοχασμοί*, (Αθήνα: 1966), 442-43.

²⁰ Στο ίδιο, 20-521.

²¹ Στρατιωτικός Κανονισμός 900-21, *Η Ιστορία του Πεζικού*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/ΔΕΚΠ/5^ο, 2015), 131-33.

τμημάτων υποστήριξης και διοικητικής μέριμνας. Σοβαρότατες όμως ελλείψεις παρατηρούνταν σε μέσα πυροβολικού, τεθωρακισμένων, διαβιβάσεων, μηχανικού, αντιαρματικών και αντιαεροπορικών όπλων. Το σύνολο σχεδόν του στρατού εκστρατείας της χώρας ήταν αναπτυγμένο βορείως της γραμμής Βόλος-Πρέβεζα με πρόθεση την απαγόρευση των κατευθύνσεων επιθέσεως από τις τρεις όμορες κομμουνιστικές χώρες. Ακόμη και έναντι της Γιουγκοσλαβίας και στην περίοδο της σύντομης δραματικής ρήξης με τη Μόσχα (1950-1954) και των προσπαθειών ένταξης της σε ένα δυτικόφιλο συνασπισμό (Ελλάδα – Τουρκία - Γιουγκοσλαβία), το ΓΕΣ είχε προσανατολισμένες 2-3 Μεραρχίες Πεζικού.²² Οι Μεραρχίες αυτές είχαν διττή αποστολή, να αποτελέσουν τον σύνδεσμο της χώρας με την Γιουγκοσλαβία σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης και νατοϊκής ενίσχυσης του Βελιγραδίου ή ακόμη και να αντιμετωπίσουν μια γιουγκοσλαβική τυχοδιωκτική ενέργεια κατά της Ελλάδος, πιθανότητα που πάντα απασχολούσε τα ελληνικά επιτελεία.²³

Η παραπάνω οργάνωση, αποκλήθηκε «Διάταξη Μάχης του Έτους 1951» και ίσχυσε από τον Μάρτιο του 1951 και για δύο χρόνια. Η οργάνωση προέβλεπε ανώτατο όριο του στρατού ξηράς τους 147.000 άνδρες (Μονάδες Στρατού 122.856, Πυρήνες Επιστράτευσης 2.534, Μη Χρησιμοποιήσιμοι 20.000, περιθώριο για απρόβλεπτες ανάγκες 1.610).²⁴ Το 1952, ο Στρατός Ξηράς, σε καιρό ειρήνης, περιορίστηκε στους 143.000 άνδρες ενώ το 1953 -και σε μια προσπάθεια παρακολούθησης των νατοϊκών προτύπων- επήλθαν ορισμένες οργανωτικές μεταβολές κατά το αμερικανικό σύστημα οργάνωσης.²⁵ Μέχρι το τέλος του 1952, η θητεία των στρατευσίμων είχε καθοριστεί σε 24 μήνες για τους οπλίτες Πεζικού και 27 μήνες για τα άλλα Όπλα και Σώματα.²⁶ Στις αρχές του 1954, για λόγους οικονομίας, η δύναμη περιορίστηκε στους 105.000 άνδρες και η θητεία διαμορφώθηκε στους 18 μήνες στο Πεζικό και στους 21 μήνες στα άλλα Όπλα και Σώματα.²⁷

Από την εξέταση της συγκρότησης και διάταξης των ελληνικών δυνάμεων, αβίαστα προκύπτει ότι το Γ' Σώμα Στρατού,²⁸ με έδρα τη Θεσσαλονίκη) και με ζώνη ευθύνης ανατολικάς Αξιού μέχρι και τον Έβρο ποταμό και με βασική αποστολή την αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινδύνου, αποτελούσε τον ισχυρότερο σχηματισμό για όλη την εξεταζόμενη χρονική περίοδο και μέχρι το 1976 (έτος ανασυγκρότησης του Δ' Σώματος Στρατού).

Οι πρώτες εκτιμήσεις της Ατλαντικής Συμμαχίας για τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις στα τέλη του 1953 εντόπιζαν το πεπαλαιωμένο υλικό, την παντελή έλλειψη μετεκπαίδευσης της εφεδρείας, τις ελλείψεις συγχρόνων πολεμικών σκαφών και τις περιορισμένες αντιαρματικές και αντιαεροπορικές ικανότητες. Παράλληλα διέκριναν και τις

²² Συγκεκριμένα, οι ΙΙ (Έδεσσα), VI (Κιλκίς), ΙΧ (Κοζάνη) Μεραρχίες Πεζικού κάλυπταν την Ελληνογιουγκοσλαβική μεθόριο αφενός για παρεμπόδιση τυχόν βουλγαρικού (σοβιετικού) ελιγμού δια μέσου της κοιλάδος του Αξιού ή του υψιπέδου του Μοναστηρίου αλλά αποτελούσαν και την ελληνική απάντηση στις συχνά επαναλαμβανόμενες γιουγκοσλαβικές αναφορές στο «Μακεδονικό ζήτημα». Το Β' Σώμα Στρατού, με έδρα την Κοζάνη (1950-1962) ήταν προσανατολισμένο προς τη Γιουγκοσλαβία.

²³ Για τη διακύμανση των Ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων τη δεκαετία του 1950 βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΣΤ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000), 45-7.

²⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού 1821-1954, Έκδοση Β'*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005), 440-41.

²⁵ Στο ίδιο, 443-44.

²⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821-1997*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1997), σελ. 287.

²⁷ *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, 445.

²⁸ Το Γ' Σώμα Στρατού περιελάμβανε τις VI, Χ, XI Μεραρχίες Πεζικού και την 31^η Στρατιωτική Διοίκηση (Αλεξανδρούπολη). Η τελευταία, το 1964, μετασχηματίστηκε στην XII Μεραρχία Πεζικού. Η VI Μεραρχία Πεζικού, το 1960, μεταφέρθηκε υπό τη Διοίκηση του Β' Σώματος Στρατού.

υψηλότερες αμυντικές δαπάνες του προϋπολογισμού και τα μη περιθώρια περαιτέρω υπέρβασης τους και κατά συνέπεια την αναγκαστική εξάρτηση κάθε προσπάθειας εκσυγχρονισμού από την εξωτερική δωρεάν στρατιωτική βοήθεια.²⁹ Οι ίδιες παρατηρήσεις θα επαναλαμβάνονταν σε πολλαπλές νατοϊκές και αμερικανικές αναφορές όλη τη δεκαετία του 1950.

Σε συνέχεια και των νατοϊκών παρατηρήσεων, η Αθήνα προχώρησε σε μερική αναδιοργάνωση των Ενόπλων Δυνάμεων το 1953 υπό την προσδοκία παραλαβής συγχρόνων υλικών. Οι μεταβολές που επήλθαν διατήρησαν τον αριθμό των Μεραρχιών και επέφεραν ορισμένες αλλαγές στις έδρες και ζώνες ευθύνης (όχι όμως σημαντικές σε σχέση με την υπάρχουσα διάταξη) με προσανατολισμό πάντα την κάλυψη των βορείων συνόρων. Ενισχύθηκε η σύνθεση του Τάγματος Πεζικού, με την προσθήκη λόχου βαρέων όπλων, καθώς επίσης και η ισχύς πυρός των Μεραρχιών με την προικοδότησή τους με όλμους των 107 χιλ., υλικά που παραχωρήθηκαν δωρεάν από τις ΗΠΑ. Οι παραδόσεις αμερικανικού πολεμικού υλικού οδηγούσαν σε αντίστοιχες συγκροτήσεις νέων Μονάδων ή ένταξη νέων οπλικών συστημάτων στις υπάρχουσες Μονάδες. Έμφαση την περίοδο 1954-1960 δόθηκε στην ενίσχυση των αντιαρματικών δυνατοτήτων του ελληνικού στρατού. Το 1957, συγκροτήθηκαν τα Τάγματα Αντιαρματικών (Α/Τ) εξοπλισμένα με Πυροβόλα Άνευ Οπισθοδρομήσεως (ΠΑΟ) 106 χιλ., τα οποία υπάγονταν ανά ένα σε κάθε Μεραρχία Πεζικού. Επίσης τα Συντάγματα Πεζικού απέκτησαν Λόχους Βαρέων Όπλων 107 χιλ., ενώ στους Λόχους Βαρέων Όπλων των ταγμάτων Πεζικού προστέθηκε μια διμοιρία Α/Τ εκτοξευτών 88,9 χιλ., δίδοντας για πρώτη φορά μια ισχυρή αντιαρματική ικανότητα στις Μονάδες Πεζικού.³⁰

Σημαντικότερη ήταν η ενίσχυση των τεθωρακισμένων, που στις αρχές της δεκαετίας του 1950 διέθεταν περί τα 200 ελαφρά άρματα μάχης M24, δύναμη παντελώς ανεπαρκή για να αντιμετωπίσει τα 600-700 μέσα άρματα μάχης T-34 της Βουλγαρίας. Το 1952 ο Ελληνικός Στρατός ενισχύθηκε με τους καταστροφείς αρμάτων M18 (περίπου 100) και προχώρησε στη συγκρότηση τριών Συνταγμάτων Καταστροφών Αρμάτων. Στη διάρκεια του 1954, η ΙΧ Μεραρχία Πεζικού μετασηματίστηκε σε Τεθωρακισμένη Μεραρχία με δύο Διοικήσεις Μάχης (Συντάγματα με Μονάδες Αρμάτων και Μηχανοκίνητου Πεζικού), πλην όμως δεν διέθετε στοιχειώδη μέσα και στην πραγματικότητα δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως σύγχρονη Τεθωρακισμένη Μεραρχία στα πρότυπα του NATO. Σταδιακά η ΙΧ Μεραρχία μετεξελίχθηκε στην ΧΧ Τεθωρακισμένη Μεραρχία (1956), με 3 πλέον Διοικήσεις Μάχης και ενισχύθηκε με την παραλαβή των πρώτων σύγχρονων για την εποχή τους μέσων αρμάτων μάχης M-47 (έναρξη παραλαβών το 1957). Ο μετασηματισμός ολοκληρώθηκε το 1960 επιτρέποντας στην Ελλάδα να αποκτήσει την μοναδική της- για πολλά χρόνια- πραγματική Τεθωρακισμένη μεραρχία. Συγχρόνως τα Σώματα Στρατού άρχισαν να αποκτούν τις οργανικές τους τεθωρακισμένες μονάδες με στοιχεία αναγνωρίσεως (τεθωρακισμένα οχήματα M-8 και ελαφρά άρματα M-24), καταστροφείς αρμάτων (M-18) και στοιχεία υποστήριξης. Η συνέχιση παραλαβών μέσων αρμάτων μάχης M-47 και αργότερα των πλέον σύγχρονων M-48 (1963) επέτρεψε την σταδιακή οργάνωση Επιλαρχιών Μέσων Αρμάτων (EMA) σε κάθε Μεραρχία Πεζικού.³¹

²⁹ Dionysios Chourchoulis, *The Southern Flank of NATO, 1951-1959. Military Strategy or Political Stabilization?* (University of London: PhD Dissertation, 2010).

³⁰ *Η Ιστορία του Πεζικού*, 133-34.

³¹ Στρατιωτικός Κανονισμός 900-23, *Η Ιστορία του Ιππικού-Τεθωρακισμένων*, (Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΣ/ΔΕΚΠ/3^ο, 1995), 75-7.

Παρά ταύτα, η ποσοτική υπεροχή των τεθωρακισμένων δυνάμεων του Βουλγαρικού Στρατού συνεχίστηκε τις δεκαετίες του 1950 και 1960.³² Αντίστοιχη - και μεγαλύτερη μάλιστα - υπεροχή υπήρχε στους σωλήνες πυροβολικού κάθε διαμετρήματος, καθώς τα σοβιετικά δόγματα μάχης βασίζονταν σε μαζική χρήση πυρών πυροβολικού και ρουκετοβόλων.

Ειδικά στα τέλη του 1955, οι προαναφερθείσες επιπρόσθετα εκτιμήσεις για ενίσχυση του βουλγαρικού οπλοστασίου, η εμφανής αδρανοποίηση των Τριμερών Συμφωνιών (Ελλάδος-Γιουγκοσλαβίας-Τουρκίας) και η σε εξέλιξη ελληνοτουρκική κρίση, όξυναν το υπάρχον ελληνικό αμυντικό πρόβλημα.³³

Το Θνησιγενές Βαλκανικό Σύμφωνο

Την περίοδο 1952-1954 σημειώθηκαν, με αμερικανική παραίνηση, προσπάθειες σύναψης ενός Βαλκανικού Συμφώνου με τη συμμετοχή Ελλάδος-Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας με απώτερο στόχο την προσέλκυση της τελευταίας προς τη Δύση και την υπό προϋποθέσεις στρατιωτική συνεργασία. Μάλιστα από το 1951 το Βελιγράδι είχε συμπεριληφθεί στο αμερικανικό πρόγραμμα αμοιβαίας αμυντικής βοήθειας. Μετά από παλινδρομήσεις υπογράφηκε στις 09 Αυγούστου 1954, στο Μπλεντ της Σλοβενίας, Συνθήκη Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας μεταξύ των τριών χωρών. Όμως ήδη προ της υπογραφής της Συνθήκης, η θεαματική βελτίωση των σχέσεων Μόσχας-Βελιγραδίου μετά τον θάνατο του Στάλιν (1953) και η επίλυση του προβλήματος της Τεργέστης, εξανέμισαν το γιουγκοσλαβικό ενδιαφέρον για στρατιωτική συνεργασία των τριών χωρών.³⁴ Η τελευταία περιορίστηκε σε ορισμένες επαφές υψηλόβαθμων στρατιωτικών εκπροσώπων και επισκέψεις. Παρά την αναγκαστική προσέγγιση των δύο χωρών, ζωηρές παρέμειναν οι επιφυλάξεις και αμοιβαία καχυποψία εκ μέρους αμφοτέρων των πλευρών.³⁵

Αντικειμενικοί Σκοποί, Αμυντικά Σχέδια και Ανησυχίες

Το αμερικανικό έγγραφο NSC-5718/1³⁶ παρουσίασε τις αμερικανικές εκτιμήσεις για το αξιόμαχο και αποτελεσματικότητα των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, 5 χρόνια μετά την ένταξη της χώρας στο NATO και την έναρξη παραλαβών μεγάλων ποσοτήτων μεταχειρισμένου πολεμικού υλικού. Η παράγραφος «Military Problems and US Aid» άρχιζε

³² Από το 1945 και μετά η Βουλγαρία παρέλαβε τα πρώτα περίπου 400 ρωσικά μέσα άρματα μάχης T-34 αλλά και γερμανικά Pz.III and Pz.IV (λάφουρα πολέμου). Επίσης παρέλαβε ρωσικά αυτοκινούμενα οβιδοβόλα SU-76 M (1947), τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού BTR-40 (1955) και καταστροφείς αρμάτων SU-100 (1956). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 παρελήφθησαν τα πρώτα μέσα άρματα μάχης T-54 για να ακολουθήσουν στις αρχές του 1960 τα πιο σύγχρονα T-55. Η αντιστοίχιση αριθμών, αλλά και χαρακτηριστικών των ελληνικών και βουλγαρικών μέσων, καταδεικνύει μια σταθερή υπεροχή του αρματικού βουλγαρικού δυναμικού καθώς και σε λοιπά τεθωρακισμένα μέσα και συστήματα πυροβολικού. Η αριθμητική αυτή υπεροχή ήταν αποτέλεσμα της τεράστιας σοβιετικής παραγωγής πολεμικού υλικού κατά τη διάρκεια του πολέμου αλλά και μετά από αυτόν, που αφειδώς παραχωρήθηκαν στους συμμάχους της.

³³ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 170.

³⁴ Ιωάννης Στεφανίδης, "Οι Εξωτερικές Σχέσεις της Ελλάδας 1949-1955, σε Αναζήτηση Ασφάλειας", στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΣΤ', 248-52.

³⁵ Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου*, 532-34.

³⁶ Foreign Relation of the United States (FRUS), 1951, Vol XXIV, Note by the Executive Secretary to the National Security Council, August 05, 1957, p 585-92. Το κείμενο αυτό αντικατέστησε το NSC-103/1.

με την παρατήρηση ότι η Ελλάδα έχει διαθέσει στο NATO το σύνολο των χερσαίων δυνάμεων της (πλην της Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης Αττικής και Νήσων) και των αεροπορικών δυνάμεων. Οι ναυτικές δυνάμεις - υπό εθνική διοίκηση - θα υπάγονταν στη Συμμαχία σε περίπτωση πολέμου. Η υπαγωγή των ελληνικών δυνάμεων στο NATO αποτέλεσε αντικείμενο μακροχρόνιων συζητήσεων την περίοδο 1952-1953, καθώς υπήρχαν διαφορετικές οπτικές μεταξύ Ουάσινγκτον και Λονδίνου³⁷ αλλά και τοπικές (ελληνικές-τουρκικές-ιταλικές) διαφορετικές απαιτήσεις.³⁸

Η πρωταρχική αποστολή των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων ήταν να εξασφαλίσουν την «μέγιστη προωθημένη άμυνα» (maximum forward defense) σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης από το βορρά. Η νεφελώδης αυτή διατύπωση παρέμεινε παρούσα αρκετές δεκαετίες, αφενός αφήνοντας ορθά την πρωτοβουλία λήψεως αποφάσεων στους διοικητές του Θεάτρου Επιχειρήσεων, ανάλογα των συνθηκών, αλλά αφετέρου αποφεύγοντας να θέτουν ευαίσθητα πολιτικά ζητήματα δυσχεραίνοντας τη θέση (κυρίως) των ελληνικών κυβερνήσεων. Επιπρόσθετα, σύμφωνα πάντα με το κείμενο, οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις είχαν ως δευτερεύουσες αποστολές την ενίσχυση της άμυνας των Στενών και τη διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας.

Σε αντίθεση με τις αμερικανικές επιδιώξεις, η έκθεση εκτιμούσε ότι παρά τη γενναιότητα των Ελλήνων μαχητών, η Ελλάδα θα μπορούσε να παρέξει μόνο «περιορισμένη άμυνα» (limited defense) σε περίπτωση επιθέσεως από δορυφόρο της Μόσχας (προφανώς υπονοούσαν κυρίως η Βουλγαρία) ενώ ακόμη και σε περίπτωση πλήρους επιστρατεύσεως θα μπορούσε να προσφέρει περιορισμένη επιβράδυνση σε συνδυασμένη σοβιετική-βουλγαρική επίθεση καθιστώντας αναγκαία μια ευρείας κλίμακος εμπλοκή της Συμμαχίας.

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι ενώ η Ουάσινγκτον το 1957 θεωρούσε επιθυμητή μια «προωθημένη άμυνα», διέκρινε ότι δεν είχαν ακόμη αποκτηθεί οι απαιτούμενες ικανότητες των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, για επιτυχή αναχαίτιση μιας βουλγαρικής επίθεσης έστω και άνευ άμεσης σοβιετικής εμπλοκής.

Το NSC-5718/1 καθώς και αρκετές άλλες αναφορές και εκτιμήσεις, αρκετά χρόνια μετά την ένταξη, περιέγραφαν το δυτικό φόβο της αδυναμίας αναχαίτισης μιας βουλγαρικής επίθεσης (για πολλούς λόγους) στη Βόρειο Ελλάδα. Οι απόψεις αυτές έρχονταν σε αντίθεση με τις απόψεις των εμπειροπόλεμων Ελλήνων Αξιωματικών που απέβλεπαν σε μια επιτυχή «προωθημένη άμυνα» ενίοτε και σε αντίθεση με τις - μάλλον υπερβολικές - εκτιμήσεις των βουλγαρικών δυνατοτήτων.³⁹ Μάλιστα ο σχεδιασμός αλλά και οι νατοϊκές ασκήσεις των δεκαετιών του 1950 και 1960, προέβλεπαν επιβραδυντικές επιχειρήσεις του Ελληνικού Στρατού από τα σύνορα μέχρι την τοποθεσία Κερκίνης - Κρουσίων - Βερτίσκου μέχρι την άφιξη των συμμαχικών δυνάμεων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και συμπληρωματικά με αποβατικές ενέργειες στον κόλπο του Στρυμωνικού.

³⁷ Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου*, 525-27.

³⁸ Είναι γεγονός ότι η δομή διοικήσεως της Νοτίου Πτέρυγας του NATO (Allied Forces in Southern Europe-AFSOUTH) ήταν πολύπλοκη, και υπήρξε περισσότερο προϊόν εθνικών πολιτικών συμβιβασμών παρά επιχειρησιακών κριτηρίων. Βλ. και Chourchoulis, "A Nominal Defence?", 639-40.

³⁹ Οι σχετικές αντιλήψεις των Ελλήνων αξιωματικών για δυνατότητα επιτυχούς αμύνης έναντι εχθρικής εισβολής φαίνονται σε όλες τις δηλώσεις-συνεντεύξεις πολιτικών και στρατιωτικών ηγετών της δεκαετίας του 1950. Επίσης και στο βιογραφικό βιβλίου του πρώην Αρχηγού ΓΕΣ και εν συνεχεία Αρχηγού ΓΕΕΘΑ (1950-1952), Θεόδωρου Γρηγορόπουλου, διαφαίνεται η πρόθεση και οι προετοιμασίες πρόταξης ισχυράς άμυνας, σε όσο το δυνατόν προωθημένη γραμμή και η διάθεση αμυντικής επιστροφής.

Με την ενίσχυση του Ελληνικού Στρατού θα ξεκινούσαν οι επιθετικές ενέργειες από την προαναφερθείσα αμυντική τοποθεσία, με τη βίαιη διάβαση του Στρυμόνα για αποκατάσταση του εθνικού εδάφους. Συχνό και το εξεταζόμενο σενάριο στις ασκήσεις μετά στρατευμάτων κατά το οποίο οι Ελληνικές Δυνάμεις μετά από επιβραδυντικό αγώνα αναλάμβαναν επιθετικές ενέργειες στην κάτω κοιλάδα του Αξιού, καθώς οι συμμαχικές δυνάμεις σημείωναν επιτυχίες στο θέατρο επιχειρήσεων της Ανατολικής Θράκης.⁴⁰

Κομβική σημασία για την ελληνική άμυνα είχε το όρος της Κερκίνης (Μπέλες) που αποτελούσε επιμήκη ορεινό φραγμό στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο ενώ ταυτόχρονα στήριζε και το αριστερό (βόρειο) άκρο της τοποθεσίας Κερκίνη - Κρούσια - Βερτίσκος - Κερδύλια αλλά και είχε ζωτική θέση ως προς τις διαβάσεις της Δοϊράνης και Στρώμνιτσας. Η σχετικά ομαλή πρόσβαση της μεθορίου που ευρίσκεται επί της κορυφογραμμής του, από τον Βορρά σε συνδυασμό με τις απότομες καταπτώσεις προς την ελληνική πλευρά (Νότο) δημιουργούσε προβλήματα στην ημετέρα αμυντική προσπάθεια.⁴¹ Τα προβλήματα αυτά αναδείχθηκαν και με την ισχυρή γερμανική προσβολή που δέχθηκαν τα ελληνικά οχυρά αυτού του τομέα με τα άμεσα πυρά εναντίον τους να δημιουργούν σοβαρά προβλήματα αλλά και την αδυναμία ανάπτυξης και επέμβασης εφεδρικών δυνάμεων.⁴²

Σε εφαρμογή των μαθημάτων του παρελθόντος (γερμανική κάθοδος μέσω της κοιλάδος του Αξιού), η XX Τεθωρακισμένη Μεραρχία διατηρείτο σε εφεδρεία για κάλυψη της Θεσσαλονίκης από βορρά και για πιθανή εν συνεχεία εκμετάλλευση στην πεδιάδα των Σερρών.⁴³ Η ισχυρή αμυντική οργάνωση της παραπάνω τοποθεσίας είναι προφανές ότι δεν ήταν εφικτή για πολιτικούς-ψυχολογικούς λόγους. Παρά ταύτα και για 20 τουλάχιστον χρόνια η μελέτη, αναγνωρίσεις και σχεδιασμοί στην περιοχή αυτή αποτέλεσαν βασικό αντικείμενο της αμυντικής μας προετοιμασίας. Γενιές Ελλήνων αξιωματικών, κατά τη διάρκεια της φοίτησης τους στην Ανωτάτη Σχολή Πολέμου (ΑΣΠ) εντρύφησαν και εξετάστηκαν, επί χάρτου και επί του πεδίου σε πληθώρα σεναρίων στην υπόψη περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί ακόμη και μετά το 1974 και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι περισσότερες Μονάδες των Ενόπλων Δυνάμεων - ταγμένες πλέον στην ανατολική μεθόριο - είχαν διπλή αποστολή, με πρόβλεψη μετακίνησης και ανάπτυξης στα βόρεια σύνορα μας (Σχέδιο Σ/ΓΕΣΑ σε εφαρμογή αντίστοιχων νατοϊκών σχεδίων).

Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η υπεράσπιση και διατήρηση της Δυτικής Θράκης εθεωρείτο - από νατοϊκής αλλά και ελληνικής πλευράς - στρατιωτικά ανέφικτη.⁴⁴ Η σιωπηλή παραδοχή αυτής της αδυναμίας έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις συμμαχικές σχεδιάσεις περί πρόβλεψης ελληνικής ενίσχυσης των Στενών, ενώ θεωρείτο βεβαία η βίαιη διακοπή της επαφής των ελληνικών και τουρκικών δυνάμεων από την κάθοδο των

⁴⁰ Η συγκεκριμένη αμυντική στρατηγική, που ενδεχομένως συγκεκριμενοποιήθηκε μετά το 1957, περιγράφεται και από τον Χατζηβασίλειου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 177. Επίσης υποστηρίζεται και από αναμνήσεις περιγραφών και διηγήσεων προς τον γράφοντα, αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, που υπηρετούσαν τη δεκαετία του 1950-1960 στους βαθμούς Λοχαγού και Ταγματάρχου.

⁴¹ Βλ. *Στρατηγική Αξία Κοιλάδος Στρυμόνος* στα Θέματα *Στρατιωτικής Γεωγραφίας Συνταχθέντα Μερίμνη της ΑΣΠ*, (Αθήνα: Συμπληρωματικά Εκδόσεις Διευθύνσεως Εκδόσεων Αρχηγείου Στρατού, 1973), 60-82.

⁴² Κωνσταντίνος Πολυζώης, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940-1941*, (Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1985), 164-76.

⁴³ Προκύπτει από τους χώρους στάθμευσης της Μεραρχίας στην κοιλάδα του Αξιού και το γενικότερο προσανατολισμό των Μονάδων της που επέτρεπαν εκδήλωση ενέργειας προς βορρά αλλά και ανατολικά, μέσω της κοιλάδος Ροδοπόλεως ή ακόμη και των διαβάσεων Κρουσιών-Βερτίσκου-Κερδυλίων προς την κοιλάδα του Στρυμόνα.

⁴⁴ Chourchoulis, "A Nominal Defence?", 641.

βουλγαρικών στρατευμάτων.⁴⁵ Η ύπαρξη των ελληνικών δυνάμεων προκαλύψεως εγκαταστημένων πέριξ των μεμονωμένων οχυρών των δύο διαβάσεων (Νυμφαίας και Εχίνου), εκτιμάτο ότι δεν θα μπορούσε να ανακόψει την βουλγαρική εισβολή.⁴⁶ Ως εκ τούτου, η αποκατάσταση του εθνικού εδάφους και η αποκατάσταση της επαφής με τις τουρκικές δυνάμεις, προβλέπονταν να υλοποιηθεί σε δεύτερο χρόνο και με την άφιξη των συμμαχικών ενισχύσεων. Για άλλη μια φορά ο σύγχρονος αμυντικός σχεδιασμός παρέμενε δέσμιος της εδαφικής διαμόρφωσης και οι προβλέψεις του συνέπιπταν με αυτές της προπολεμικής εποχής.

Το μέγεθος του στρατεύματος, το 1957, σύμφωνα πάντα με το NSC 5718/1, ανέρχονταν σε 106.000, 15.150 και 15.500 άνδρες σε Στρατό Ξηράς, Πολεμική Αεροπορία και Πολεμικό Ναυτικό. Ο Στρατός Ξηράς απαρτιζόταν από 11 Μεραρχίες Πεζικού, 13 ανεξάρτητα Συντάγματα και μια Τεθωρακισμένη Ταξιαρχία (η XX Τεθωρακισμένη Μεραρχία). Το Πολεμικό Ναυτικό διέθετε 54 σκάφη και η Πολεμική Αεροπορία 12 Σμηναρχίες (264 αεροσκάφη). Η Ελλάδα, σύμφωνα με το έγγραφο επιτύγχανε σε μεγάλο βαθμό τους συμφωνημένους νατοϊκούς στόχους (Force Objectives) αριθμητικά και από πλευράς οργανώσεως αλλά παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις σε τεχνικές ικανότητες και το μεγαλύτερο μέρος του εξοπλισμού ήταν πεπαλαιωμένο. Επίσης στο Στρατό Ξηράς οι ενεργές δυνάμεις είχαν μόνο το 1/3 της προβλεπόμενης πολεμικής δύναμης (ενδεχομένως η πραγματικότητα να κυμαίνεται στο 50%-60%) και απουσίαζε ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα εκπαίδευσής της εφεδρείας ώστε να ενταχθούν αποτελεσματικά στις Μονάδες τους σε περίοδο πολέμου.

Την περίοδο 1957-1958, η Ατλαντική Συμμαχία προχώρησε στην έκδοση του πρώτου εγγράφου, MC-70 (Minimum Force Requirements 1955-1963), που προσδιόριζε με σαφήνεια τις ελάχιστες αμυντικές απαιτήσεις που θα έπρεπε να εκπληρώνει η κάθε χώρα-μέλος. Το έγγραφο αυτό επαναλάμβανε τις παρατηρήσεις του ταυτόχρονα εκδοθέντος αμερικανικού NSC 5718/1 και καλούσε για επαύξηση της ελληνικής (αλλά και λοιπών κρατών) αμυντικής προσπάθειας με επιδίωξη την ποιοτική βελτίωση του, καίτοι αναγνώριζε τα όρια της οικονομίας και το υψηλό ποσοστό των αμυντικών δαπανών. Μιλούσε μάλιστα για μια αύξηση των ελληνικών δυνάμεων που θα υπάγονταν υπό νατοϊκή διοίκηση.⁴⁷

Συχνές οι συμμαχικές επικλήσεις, ειδικά από τους Διοικητές των Συμμαχικών Διοικήσεων, για αύξηση του μεγέθους του ελληνικού στρατεύματος (το ίδιο συνέβαινε και για τις λοιπές χώρες της Συμμαχίας). Συχνότερες όμως και οι ρεαλιστικές αμερικανικές αναφορές που έκαναν λόγο για βελτίωση της αποτελεσματικότητας μέσα από ένα μικρότερο σε μέγεθος αλλά πιο αξιόμαχο στράτευμα, μέσω της απόκτησης συγχρόνων οπλικών συστημάτων.⁴⁸ Γενικά, οι απόψεις σμίκρυνσης του στρατεύματος συναντούσαν

⁴⁵ Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου*, 530-32.

⁴⁶ Αμφότερα τα οχυρά, καίτοι έφρασαν τις μοναδικές αμαξιτές οδούς από βορρά, ήταν μεμονωμένα και ως μη εντεταγμένα σε μια αμυντική γραμμή, ήταν ευάλωτα σε υπερκέρραση, γεγονός που καθιστούσε μάταιη και εν πολλοίς αδύνατη, τη συνέχιση της αντίστασης τους στον εισβολέα.

⁴⁷ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 187-89.

⁴⁸ Απολύτως ενδεικτική είναι η αναφορά στην παράγραφο "Military Assistance" στο Operation Plan for Greece. Foreign Relation of the United States (FRUS), 1951, Vol XXIV, *Operation Coordinating Board Report*, December 11, 1957, 603-07. Κατά λέξη: "The US is reviewing the possibility of achieving a reduction in NATO-approved force levels for Greece, in phase with the effective integration of advanced weapons in the Greek armed forces, of appropriately revising Greek forces levels in the light of NATO requirements. This subject is currently being considered in the NATO annual review process. Nevertheless Greece should be

αρνητική αντιμετώπιση όχι μόνο των Ελλήνων στρατηγών αλλά και αρκετών υψηλόβαθμων αξιωματούχων της Συμμαχίας.⁴⁹

Το Πολεμικό Ναυτικό

Στο Πολεμικό Ναυτικό, η ανάγκη ανανέωσης των πλοίων του στόλου ήταν περισσότερο από επιτακτική. Τα περισσότερα από τα υπηρετούντα τη δεκαετία του 1950 πλοία, είτε είχαν δανειστεί από την Αγγλία στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, είτε παραχωρήθηκαν, εν συνεχεία, στο πλαίσιο της Αμερικάνικης Στρατιωτικής Βοήθειας. Λίγα πλοία αγοράστηκαν σε συμβολικές τιμές. Τα περισσότερα από τα πλοία που μας παραχωρήθηκαν βρίσκονταν σε άσχημη κατάσταση και χρειάζονταν μετατροπές, επισκευές και ανανέωση στον οπλισμό τους.

Τα παραχωρηθέντα στον πόλεμο από το Λονδίνο, πέντε αντιτορπιλικά Hunt (Type III), «ΜΙΑΟΥΛΗΣ», «ΠΙΝΔΟΣ», «ΑΣΤΙΓΞ», «ΑΔΡΙΑΣ» και «ΚΑΝΑΡΗΣ», επεστράφησαν το 1959. Αντίστοιχα και τα πέντε παραχωρηθέντα, το 1945, βρετανικά υποβρύχια τύπου V, «ΔΕΛΦΙΝΙ», «ΞΙΦΙΑΣ», «ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ», «ΤΡΙΑΙΑΝΑ» ΚΑΙ «ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ» αποσύρθηκαν σταδιακά μεταξύ 1952-1958.

Ως μέρος των ιταλικών επανορθώσεων, το 1950, παραχωρήθηκε το καταδρομικό «ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΤΗΣ ΣΑΒΟΪΑΣ-ΕΛΛΗ ΙΙ». Παροπλίστηκε το 1965.

Στο πλαίσιο της Αμερικανικής Βοήθειας, παραχωρήθηκαν το 1947 τα πρώτα πλοία, έξι κανονιοφόροι. Εν συνεχεία την περίοδο 1950-1953, παραχωρήθηκαν τέσσερα αντιτορπιλικά συνοδείας τύπου Cannon (τα γνωστά «Θηρία», «ΛΕΩΝ», «ΙΕΡΑΞ», «ΑΕΤΟΣ» και «ΠΑΝΘΗΡ»), δύο αντιτορπιλικά τύπου Gleevess, «ΔΟΞΑ» και «ΝΙΚΗ», οι ναρκοθέτιδες «ΑΚΤΙΟΝ» και «ΑΜΒΡΑΚΙΑ» και το δεξαμενόπλοιο «ΝΑΥΚΡΑΤΟΥΣΑ». Την περίοδο 1957-1958 ακολούθησαν τα υποβρύχια «ΠΟΣΕΙΔΩΝ» και «ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ». Λίγο αργότερα, 1958-1960, παραχωρήθηκαν από τις ΗΠΑ έξι οχηματαγωγά, τέσσερα αντιτορπιλικά τύπου Fletcher, τα «ΑΣΠΙΣ», «ΒΕΛΟΣ», «ΛΟΓΧΗ» και «ΣΦΕΝΔΟΝΗ», δύο σκάφη αποβατικής υποστηρίξεως, τα «ΒΛΑΧΑΒΑΣ» και «ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ», και τρία αρματαγωγά, τα «ΙΚΑΡΙΑ», «ΛΕΣΒΟΣ» και «ΡΟΔΟΣ».⁵⁰

Το σύνολο των παραχωρηθέντων πλοίων αποτελούσε παλαιμάχους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με επιχειρησιακά χαρακτηριστικά όχι πάντα συμβατά για το ελληνικό

---

encouraged to continue to increase the share of the total military budget gradually looking forward to a greater degree of military self-sufficiency, especially as country's gross national product grows".

⁴⁹ Αμερικανικές προτροπές για μείωση του μεγέθους του ελληνικού στρατεύματος συναντάμε αμέσως μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου (Αύγουστος 1949), προτροπές που διεκόπησαν όμως με την έναρξη του πολέμου της Κορέας. Μετά την είσοδο μας στην Ατλαντική Συμμαχία, πρώτος ο Στρατάρχης Montgomery, κατά τη διάρκεια επίσκεψης του στην Αθήνα, έκανε λόγο για μείωση του μεγέθους των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Η δήλωση του, μάλλον χαροποίησε τον Υπουργό Οικονομικών, αλλά προκάλεσε δυσαρέσκεια και τις αντιρρήσεις της ελληνικής στρατιωτικής ηγεσίας. Βλέπε και Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου*, 516-20. Συχνές επίσης και μετέπειτα οι αναφορές σε αμερικανικά έγγραφα, ανάγκης μείωσης του μεγέθους του στρατεύματος, με παράλληλη αύξηση της μαχητικής ικανότητας με προμήθεια σύγχρονων οπλικών συστημάτων χωρίς όμως ουδέποτε να ευρεθεί ικανοποιητική λύση (αύξηση της οικονομικής βοήθειας ή σημαντική δωρεάν παραχώρηση των αναγκαίων υλικών στα πλαίσια των προγραμμάτων αμυντικής βοήθειας).

⁵⁰ Τα στοιχεία των σκαφών του Πολεμικού Ναυτικού προέρχονται από την επίσημη ιστοσελίδα του, <https://www.hellenicnavy.gr/el/istoria/istoria-tou-pn.html>

επιχειρησιακό περιβάλλον και ανάγκες.⁵¹ Να σημειωθεί ότι τα υψηλά κόστη συντηρήσεως και επάνδρωσης οδήγησαν στη σύντομη απαξίωση του παραχωρηθέντος καταδρομικού «ΕΛΛΗ II». Βέβαια και στην περίπτωση του Πολεμικού Ναυτικού οι περισσότερες απαιτήσεις του MC-70 εκπληρώθηκαν (6 αντιτορπιλικά, 6 σκάφη συνοδείας). Να ληφθεί υπόψη ότι για τους νατοϊκούς σχεδιασμούς, το Πολεμικό Ναυτικό θα αναλάμβανε ρόλους προστασίας των συμμαχικών νηοπομπών που θα μετέφεραν στην Ελλάδα τις συμμαχικές ενισχύσεις καθώς και περιορισμένες επιχειρήσεις ναρκαλιείας.⁵² Η ελληνική πλευρά είχε επισημάνει στους Αμερικανούς, την υστέρηση που παρουσίαζε η ανανέωση του στόλου, επιζητώντας περισσότερα κονδύλια και νέες σύγχρονες μονάδες.⁵³ Εκτιμάται ότι η παρουσία του πανίσχυρου αμερικανικού 6^{ου} Στόλου, διασφάλιζε την αδιαμφισβήτητη συμμαχική κυριαρχία στο Αιγαίο και Μεσόγειο Θάλασσα και ως εκ τούτου η σημασία του Πολεμικού Ναυτικού μας κρινόταν περιορισμένη.⁵⁴

Κοσμογονία στην Πολεμική Αεροπορία

Η εντυπωσιακή όμως είσοδος σύγχρονου πολεμικού υλικού έλαβε χώρα στην Πολεμική Αεροπορία η οποία εντός λίγων ετών μεταπήδησε από τα ελικοφόρα αεροσκάφη στα αεριωθούμενα αντιμετωπίζοντας τεράστιες προκλήσεις συντηρήσεως, εκπαιδεύσεως και υποδομών. Τα εθνικά σχέδια συμβάδιζαν με τις απαιτήσεις του MC-70 και μέχρι το τέλος του 1961 είχε επιτευχθεί - τουλάχιστον ως προς το αριθμητικό σκέλος - η συγκρότηση 11 Σμηναρχιών αεροσκαφών μάχης (238 αεροσκάφη) και μιας σμηναρχίας 12 μεταφορικών αεροσκαφών.⁵⁵

Το 1951 ξεκίνησε στην Ελευσίνα, η υποδοχή των πρώτων εκπαιδευτικών αεροσκαφών τύπου Lockheed T-33A Silver Star, προκειμένου να εκπαιδευτούν στις ιδιαιτερότητες των αεριωθουμένων όλοι οι Ιπτάμενοι που προορίζονταν για αυτά. Το 1952 παραλήφθηκαν τα πρώτα μαχητικά Republic F-84G Thunderjet και οι παραλαβές συνεχίστηκαν το επόμενο έτος με τα μαχητικά τύπου Republic F-84F Thunderstreak και North American F-86E(M) Sabre, τα οποία αντικατέστησαν τα ξεπερασμένα Republic F-84G Thunderjet σε αποστολές κρούσης και αναχαίτισης, αντίστοιχα. Το 1954, παρελήφθησαν

⁵¹ Ενδεικτικό το δημοσίευμα της φιλοκυβερνητικής εφημερίδος «Εμπρός» όπου περιγράφεται η προβληματική κατάσταση του ελληνικού στόλου από πλευράς αριθμού, παλαιότητας αλλά και καταλληλότητας των πολεμικών σκαφών. Γίνεται μάλιστα σύγκριση με τον πολεμικό στόλο της Τουρκίας που έχει ενισχυθεί με νέες μονάδες. Εφημερίδα Εμπρός, *Η Ελλάς δεν Διαθέτει Πολεμικόν Στόλον*, 19 Νοεμβρίου 1955, 1.

⁵² Τον Οκτώβριο του 1953 και κατά τη διάρκεια της μεγάλης κλίμακος αεροναυτικής άσκησης «Weldfast», που διεξήχθη στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, συμμετείχαν για πρώτη φορά, Ελληνικές και Τουρκικές δυνάμεις. Στη διάρκεια της ασκήσεως και αφού εξασφαλίστηκε, από τα σκάφη του αμερικανικού 6^{ου} Στόλου, η υπεροχή στην περιοχή του Αιγαίου, πραγματοποιήθηκε αποβατική ενέργεια δυτικά της Σμύρνης. Βλ. Lord Ismay, *NATO The First 5 Years (1949-1954)*, (Paris: NATO Publications, 1954), 104-05. Αντίστοιχα σενάρια έλαβαν χώρα τις επόμενες χρονιές και σε άλλα σημεία (κόλπος Στρυμωνικού), στο πλαίσιο των νατοϊκών σχεδίων μιας επιθετικής επιστροφής. Στις εφημερίδες της εποχής γίνεται λόγος για εκτέλεση επιχειρήσεων ναρκαλιείας και συνοδείας από τα ελληνικά πολεμικά σκάφη.

⁵³ Foreign Relation of the United States (FRUS), 1958, Vol X, *Memorandum of Conversation*, February 03, 1958, p 605-606.

⁵⁴ Παρά την ισχύ του 6^{ου} Στόλου, από αμερικανικά έγγραφα προκύπτει η πρόθεση τήρηση των σκαφών -στα πρώτα στάδια των επιχειρήσεων- σε ασφαλείς περιοχές (δυτικά της Σικελίας) πέραν της ακτίνας δράσεων των βομβαρδιστικών αεροσκαφών των Σοβιετικών και των συμμάχων τους.

⁵⁵ Έναντι πρόβλεψης 12 Σμηναρχιών και 264 αεροσκαφών.

τα North American F-86E Sabre. Με την είσοδο στη δεκαετία του 1960, η Αεροπορία απέκτησε τα πρώτα αναχαιτιστικά αεροσκάφη με Radar, τύπου North American F-86D Dog Sabre. Τα προαναφερθέντα αεροσκάφη, ιστορικά ταξινομούνται στην 1η γενιά αεριωθουμένων. Η ένταξη, σε λιγότερο από δέκα χρόνια άνω των 200 συγχρόνων αεριωθουμένων αεροσκαφών, σε αντικατάσταση των ελικοφόρων, ήταν ένας πραγματικός άθλος που συνοδεύθηκε από τον ανάλογο φόρο αίματος, στην προσπάθεια εξοικείωσης των ιπταμένων με τις νέες απαιτητικές ιπτάμενες μηχανές και τις αναγκαίες τροποποιήσεις των τακτικών χρησιμοποίησης τους. Όλα τα παραπάνω αεροσκάφη παραχωρήθηκαν σχεδόν δωρεάν στην Ελλάδα μέσω του αμερικανικού προγράμματος Military Assistance Program (MAP). Ανάλογες παραχωρήσεις έγιναν και σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με μεγάλο μερίδιο να κατευθύνεται και στην Τουρκία. Μάλιστα η παράδοση αεροσκαφών F-100 στις αρχές της δεκαετίας του 1960 στην Τουρκία και όχι στην Ελλάδα συνετέλεσε σε ελληνική δυσaréσκεια και οχλήσεις προς την Ουάσιγκτον.⁵⁶

Η ελληνική αεράμυνα παρέλαβε 2 σημαρχίες κατευθυνομένων αντιαεροπορικών βλημάτων NIKÉ με δυνατότητα χρήσης και πυρηνικής κεφαλής. Παράλληλα στο πλαίσιο της συγκρότησης ενός ενιαίου νατοϊκού Συστήματος Αεροπορικού Ελέγχου (ΣΑΕ) μονάδες radars εγκαταστάθηκαν σε διάφορα σημεία του ελληνικού χώρου.

Το σύνολο των μάχιμων μονάδων της Πολεμικής Αεροπορίας εντάχθηκε υπό το Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας που συγκροτήθηκε το 1952 στη Λάρισα και ένα χρόνο μετά μετονομάστηκε σε 28ο Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας (ΑΤΑ).⁵⁷ Με την παράλληλη συγκρότηση της 1^{ης} Στρατιάς και του 28^{ου} ΑΤΑ, στην ίδια περιοχή, επιδιώκονταν να εξασφαλιστεί η καλύτερη συνεργασία και η βέλτιστη παροχή αεροπορικής υποστήριξης από στις Μονάδες του Στρατού Ξηράς.⁵⁸

Παρά την εντυπωσιακή ενίσχυση της Πολεμικής Αεροπορίας αυτή εξακολουθούσε να υστερεί σε αριθμούς έναντι της Βουλγαρικής Αεροπορίας. Εθνικές και νατοϊκές εκτιμήσεις ανέβάζαν τον αριθμό των μαχητικών βουλγαρικών αεροσκαφών, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, σε 350-400, αποτελούμενα κυρίως από μαχητικά Mig-15, Mig-17, Mig-19 και βομβαρδιστικά Iljusin-II (τα πρώτα ικανότατα Mig-21 παρελήφθησαν το 1963). Τα μεγαλύτερα όμως προβλήματα εστιάζονταν στις ανεπαρκείς υποδομές, στα περιορισμένα αποθέματα ανταλλακτικών, αεροπορικών καυσίμων και πυρομαχικών και στην ανάγκη αύξησης των επιχειρησιακών και τεχνικών ικανοτήτων των ιπταμένων και του προσωπικού υποστήριξης εδάφους αντίστοιχα.⁵⁹

Αμερικανικές Βάσεις στην Ελλάδα

Παράλληλα με την ενίσχυση των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από τις ΗΠΑ, το 1953 καταρτίστηκε, υπογράφηκε και επικυρώθηκε η ελληνοαμερικανική συμφωνία για την εγκατάσταση και λειτουργία αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα.⁶⁰ Η χώρα μας κατά τη

⁵⁶ Foreign Relation of the United States (FRUS), 1951, Vol X, Part 2, *Memorandum for the Files*, May 14, 1958, 613-15.

⁵⁷ Τα στοιχεία παραλαβής των μέσων της Πολεμικής Αεροπορίας προέρχονται από την επίσημη ιστοσελίδα της, <https://www.haf.gr/history/haf-history/1950-1973/>.

⁵⁸ Γρηγορόπουλος, *Από την Κορυφή του Λόφου*, 522.

⁵⁹ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 189.

⁶⁰ Για μια συνοπτική παρουσίαση και αξιολόγηση της εγκατάστασης και λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, βλ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, 191-234.

διάρκεια της σύναψης της σύμβασης δεν πέτυχε σημαντικά ανταλλάγματα από πλευράς οικονομικής βοήθειας, παροχής αμυντικού υλικού και εξασφάλισης αμερικανικής υποστήριξης σε εθνικά θέματα. Η γενικότερη ατολμία και αδυναμία των διαδοχικών ελληνικών κυβερνήσεων να επιτύχουν ισχυρότερα αμερικανικά ανταλλάγματα (ακόμη και στους τομείς παραχώρησης επιπρόσθετης αμυντικής βοήθειας) για μια σειρά ευνοϊκών για τη Συμμαχία και Ουάσιγκτον παραχωρήσεων, αντανάκλα την αίσθηση της απειλής και ανασφάλειας που διακατείχε τις ηγεσίες της χώρας και ξεφεύγει των προθέσεων εξέτασης του παρόντος πονήματος. Φυσικά δεν πρέπει να παραγνωρίζεται και οι παρόμοιες ανάλογες πιέσεις που δέχονταν οι ΗΠΑ από το σύνολο των Συμμάχων που επέβαλαν μια ισορροπημένη ικανοποίηση των αναγκών με βάση επιχειρησιακά, οικονομικά και πολιτικά κριτήρια.

Δυσκολίες και Προβλήματα

Πλήθος αμερικανικών κυρίως εγγράφων και διαβαθμισμένες αναφορές της Αμερικανικής Πρεσβείας στην Αθήνα επεσήμαναν -διακριτικά είναι η αλήθεια - την αδυναμία της ελληνικής πλευράς να αξιοποιήσει τον όγκο των υλικών που υπό την μορφή της στρατιωτικής βοήθειας, είχαν αρχίσει σταδιακά από το 1955 να κατακλύζουν τις Ένοπλες Δυνάμεις. Επιπρόσθετα, τα νέα υλικά είχαν μεγαλύτερες απαιτήσεις συντήρησης που το τεχνικό προσωπικό παρουσίαζε φυσιολογικές αδυναμίες εκπλήρωσης. Παράλληλα και οι ανάγκες υποδομών, ειδικά στο Πολεμικό Ναυτικό και Πολεμική Αεροπορία υπερέβαιναν τις αντοχές του αμυντικού προϋπολογισμού. Ακόμη και στο επιχειρησιακό επίπεδο, τα νεοαφικνούμενα οπλικά συστήματα με τις αυξημένες δυνατότητες τους απαιτούσαν ανάλογες αλλαγές στα δόγματα και τακτικές του στρατεύματος, που εξελίσσονταν με βραδείς ρυθμούς. Σημαντικές ήταν και οι ελλείψεις σε βασικούς φόρτους πυρομαχικών.⁶¹

Οι αδυναμίες αυτές εντοπίζονταν από τα νατοϊκά και αμερικανικά στελέχη και καταγράφονταν στα διάφορα έγγραφα, που καλούσαν για εντατικότερη τεχνική εκπαίδευση, ανανέωση κρίσιμων πεπαλαιωμένων υλικών (συχνές αναφορές σε υλικά επικοινωνιών) και εντατικοποίηση της εκπαίδευσης της εφεδρείας. Πράγματι η συμπλήρωση της μαχητικής ικανότητας, κυρίως του Στρατού Ξηράς, βασιζόνταν στην ολοκλήρωση της επιστράτευσης, που παρά τις τροποποιήσεις των σχεδίων παρουσίαζε σημαντικές αδυναμίες και ακολουθούσε τις διαδικασίες και χρονικές επιδιώξεις της πετυχημένης (αλλά υπό διαφορετικές συνθήκες) επιστράτευσης του 1940.

Για λόγους αντικειμενικότητας θα πρέπει να αναφερθούν οι πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν την εποχή εκείνη οι Ένοπλες Δυνάμεις, στην προσπάθεια αξιοποίησεως μεγάλων ποσοτήτων υλικών και βασιζόμενες σε ένα στράτευμα κληρωτών με χαμηλές τεχνικές δεξιότητες, λόγω του γενικότερου χαμηλού μορφωτικού και τεχνολογικού επιπέδου της χώρας.

Επίσης θα πρέπει να επισημανθεί και η δημιουργία έντονων αντινατοϊκών και γενικότερα αντιδυτικών συναισθημάτων, στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, λόγω του

⁶¹ Ενδεικτικά η πρόοδος συμμόρφωσης της Ελλάδος στις απαιτήσεις του νατοϊκού εγγράφου MC-70 φαίνονται στην ετήσια αναφορά προόδου, *Document CM (58)-141-partII, Report on the 1958 Annual Review, Country Chapter on Greece*, 6th December 1958, NATO files, <http://bit.ly/3OqEXV5>.

κυπριακού ζητήματος και των γεγονότων του Σεπτεμβρίου του 1955.⁶² Οι αντιδυτικές αυτές τάσεις κλιμακώθηκαν μέχρι το 1958 και συνετέλεσαν στην εμφάνιση και των πρώτων περιορισμένων απόψεων περί εξόδου από την Ατλαντική Συμμαχία. Οι απόψεις αυτές στον πολιτικό χώρο προέρχονταν από την αριστερά, ενώ οι τότε κυβερνήσεις χρησιμοποίησαν τις φωνές αυτές και τη γενικότερη δυσαρέσκεια, ως μέσο πίεσης προς τις ΗΠΑ και τους δυτικούς συμμάχους, για μια ευνοϊκότερη τοποθέτηση τους έναντι των εθνικών ζητημάτων. Ταυτόχρονα όμως σε περιορισμένο κύκλο εθνικιστών αξιωματικών άρχισαν να εμφανίζονται ερωτηματικά για την ευρύτερη νατοϊκή στήριξη έναντι της χώρας.⁶³

Τα Πυρηνικά Όπλα

Παρά την εντυπωσιακή ενίσχυση των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι αμερικανικές εκτιμήσεις, όπως προαναφέρθηκε για την αντιμετώπιση μιας εχθρικής εισβολής στη Βόρειο Ελλάδα -αλλά και στο σύνολο της Δυτικής Ευρώπης- εξακολουθούσαν να είναι απαισιόδοξες. Οι απαισιόδοξες αυτές εκτιμήσεις για την εξέλιξη τυχόν συμβατικών επιχειρήσεων - που για την Ελλάδα αναφέρονταν στο NSC-5718/1 - θα μπορούσαν να αναιρεθούν με την χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων για την αναχαίτιση των τεθωρακισμένων των σοβιετικών δορυφόρων. Το νέο δόγμα, «New Look», του Προέδρου Eisenhower (1952-1960) έδινε έμφαση στη χρήση πυρηνικών όπλων (και όχι μόνο τακτικών πυρηνικών όπλων), για αντιμετώπιση μιας σοβιετικής επίθεσης κατά των χωρών της Συμμαχίας. Το ζήτημα της ανάπτυξης πυρηνικών όπλων στην Ευρώπη (και στην Ελλάδα) απασχόλησε έντονα την Συμμαχία από το 1957 με πολλά σχέδια να εξετάζονται, προτάσεις να υποβάλλονται και ατέρμονες συζητήσεις να λαμβάνουν χώρα.

Οι πρώτες πυρηνικές κεφαλές για χρήση από τους πυραύλους εδάφους - εδάφους Honest John έφθασαν στην Ελλάδα, στο τέλος του 1960 και αποθηκεύτηκαν σε ειδικούς χώρους, υπό την επίβλεψη και φρούρηση αμερικανικών αποσπασμάτων. Στη χώρα μας παραχωρήθηκαν 24 εκτοξευτές πυραύλων Honest John (μπορούσαν να φέρουν συμβατική αλλά και πυρηνική κεφαλή επιτυγχάνοντας ένα μέγιστο βεληνεκές 37 χιλιομέτρων), σχηματίζοντας δύο Μοίρες Πυραύλων εντεταγμένες στο Ελληνικό Πυροβολικό και αναπτυγμένες στη Βόρειο Ελλάδα. Οι Μοίρες απέκτησαν την αρχική επιχειρησιακή ικανότητα τους το 1961, ενώ τον επόμενο χρόνο παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα και τα ρυμουλκούμενα οβιδοβόλα των 8 ιντσών (203 χιλιοστών), ικανών να χρησιμοποιούν και τακτικά πυρηνικά βλήματα (μέγιστο βεληνεκές 18 χιλιόμετρα) τα οποία και προωθήθηκαν στην χώρα μας υπό τις ίδιες συνθήκες ασφαλείας με τις πυρηνικές κεφαλές των πυραύλων ελεύθερας τροχιάς Honest John. Πλέον ο αμυντικός σχεδιασμός προέβλεπε (αόριστα) και

⁶² Για μια συνοπτική περιγραφή της τεταμένης περιόδου 1955-1959, ένεκα του κυπριακού προβλήματος και της συνεπακόλουθης έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις καθώς και των ανησυχιών που προκλήθηκαν για τον προσανατολισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής βλ. Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 162-79.

⁶³ Ο ίδιος ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας, προσωπικότητα που έχαιρε σημαντικής αναγνώρισης και εκτίμησης από το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών, στο αποκορύφωμα του κυπριακού αγώνα, τάχθηκε υπέρ της αποχώρησης της Ελλάδος από την Ατλαντική Συμμαχία, συντασσόμενος με μια σημαντική μερίδα του ελληνικού λαού που εκφράζονταν -στις δημοσκοπήσεις της εποχής εκείνης- υπέρ μιας ουδετερόφιλης ελληνικής πολιτικής, γεγονός που είχε ανησυχήσει τους Αμερικανούς αξιωματούχους. Βλέπε Μανόλης Κούμας, *Οι Συνέπειες της Εξορίας του Μακαρίου*, εφημερίδα Καθημερινή, 22 Ιουνίου 2014 (ανάκτηση 21 Σεπτεμβρίου 2022).

τη χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων, σε περίπτωση δυσμενούς εξέλιξης του αμυντικού αγώνα. Οι Μονάδες Πυραύλων και των οβιδοβόλων που προβλέπονταν να χρησιμοποιήσουν πυρηνικά βλήματα, υφίσταντο ειδική εκπαίδευση σε στενή συνεργασία και επίβλεψη από τα ανεπτυγμένα αμερικανικά αποσπάσματα καθώς και αυστηρότατη και πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα ετήσια νατοϊκή αξιολόγηση. Συγχρόνως οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις ενέταξαν στα προγράμματα τους την εκπαίδευση σε περιβάλλον Πυρηνικού – Βιολογικού - Χημικού Πολέμου (ΠΒΧ Πολέμου) όπως και όλες οι χώρες της Συμμαχίας). Η εκπαίδευση αυτή επικεντρώνονταν σε θεωρητική διδασκαλία λόγω της ανεπάρκειας της ειδικής προστατευτικής ενδυμασίας αλλά και του πανάκριβου εξοπλισμού.

Στον αμυντικό σχεδιασμό από τις αρχές της δεκαετίας άρχισε να περιλαμβάνεται και η χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων, ειδικά για την απαγόρευση χρήσης από τα τεθωρακισμένα του εχθρού στενών διαβάσεων που οδηγούσαν στη στενή πεδινή λωρίδα της Βορείου Ελλάδος, σε μια προσπάθεια αναχαίτισης τους. Στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1950 υπήρξε μακροχρόνια συζήτηση και αμερικανική πίεση για την ανάπτυξη (και) στην Ελλάδα των Intermediate Ballistic Missiles (IRBMs) που τελικά, ένεκα και των ελληνικών δισταγμών, δεν υλοποιήθηκε.⁶⁴

Ο Βουλγαρικός Κίνδυνος

Το βασικό ερώτημα που παραμένει και σήμερα μερικώς αναπάντητο, λόγω της μη πρόσβασης των απορρήτων αρχείων Ελλάδος και Βουλγαρίας, είναι το κατά πόσο ήταν πιθανή, από πλευράς δυνατοτήτων και προθέσεων, μια αιφνιδιαστική βουλγαρική επίθεση κατά της Ελλάδος. Η κατάρρευση του σοβιετικού κόσμου (1989-1991) και η αιφνίδια και θεαματική βελτίωση των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων αλλά και των συναδελφικών επαφών μεταξύ των στελεχών εκατέρωθεν των συνόρων επαλήθευσε την ύπαρξη σχεδίων για μια βουλγαρική επίθεση. Βούλγαροι αξιωματικοί, σε ανεπίσημες συζητήσεις, απεδέχθησαν την ύπαρξη παρόμοιων σχεδίων (γεγονός απολύτως φυσιολογικό σε γειτονικές χώρες με μακροχρόνιες τριβές που ανήκουν μάλιστα σε αντίπαλους συνασπισμούς) και εκτέλεσης προετοιμασιών και περιορισμένων δοκιμών.⁶⁵

Κατά καιρούς αμερικανικές και νατοϊκές εκτιμήσεις αξιολογούσαν τις βουλγαρικές - σοβιετικές προθέσεις και δυνατότητες.⁶⁶ Η ελληνική πλευρά, για προφανείς λόγους, διαχρονικά, επέμενε να θεωρεί την απειλή πιθανή και ισχυρή, ενίοτε με δόση υπερβολής για τις βουλγαρικές δυνατότητες. Η ανησυχία για τη βουλγαρική απειλή ήταν συνέπεια πικρών εμπειριών των τριών βουλγαρικών εισβολών του 20^{ου} αιώνα στη Βόρειο Ελλάδα,⁶⁷

⁶⁴ Σύντομη ανάπτυξη αυτών των συστημάτων έλαβε χώρα στην Τουρκία. Για μια εκτενή περιγραφή του θέματος των IRBNs βλ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, Κεφάλαιο 3 (Πυρηνικά), σελ. 137-90.

⁶⁵ Αρκετές είναι οι προσωπικές μαρτυρίες Ελλήνων αξιωματικών για ανάλογες «εξομολογήσεις» Βουλγάρων συναδέλφων στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οπότε και ανεπίσημα αναλήφθηκαν προσπάθειες στήριξης των οικογενειών των τελευταίων καθώς η γειτονική χώρα ευρισκόμενη σε δεινή οικονομική κατάσταση αδυνατούσε να εξασφαλίσει βασικά αγαθά στους πολίτες της και πού δε περισσότερα να συντηρήσει το άλλοτε πολυάριθμο στράτευμα.

⁶⁶ Για μια σύγκριση της μαχητικής ισχύος Ελλάδος και Βουλγαρίας, στα μέσα της δεκαετίας του 1950, βλ. Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 171-72.

⁶⁷ Ενδεικτικές οι δηλώσεις Ελλήνων πολιτικών ηγετών με προεξέχουσες αυτές του βορειοελλαδίτη πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή.

ορισμένων ψυχροπολεμικών σοβιετικών δηλώσεων αλλά και ενδεχομένως υπερβολικών στρατιωτικών εκτιμήσεων στρατιωτικών αξιωματούχων (εντός και εκτός Ελλάδος). Η πρόταση ενός υπερβολικού κινδύνου εισβολής σίγουρα λειτουργούσε πάντα και ως μέσο πίεσης προς τη Συμμαχία, για παραχώρηση περισσότερου αμυντικού υλικού, πιστώσεων και αναγνώρισης του ζωτικού ρόλου της χώρας.

Χαρακτηριστική είναι η αντιπαράθεση εκτιμήσεων μεταξύ του βρετανού Packard⁶⁸ και του Στρατάρχη Παπάγου, στο Πολεμικό Συμβούλιο της 06 Ιουλίου 1950⁶⁹ όπου ο πρώτος, βασιζόμενος στις συνήθως καλά πληροφορημένες βρετανικές υπηρεσίες, θεωρούσε υπερβολικές τις ελληνικές ανησυχίες για τις δυνατότητες των βουλγαρικών ενόπλων δυνάμεων. Να προσθέσουμε ότι ο αμερικανός Jenkins⁷⁰ τάχθηκε διακριτικά υπέρ του Παπάγου έχοντας κάθε συμφέρον να ταχθεί κατά της σχεδιαζόμενης μείωσης του Ελληνικού στρατού. Συγκεκριμένα ο Παπάγος έκανε μνεία στην ικανότητα της Βουλγαρίας να έχει την πρωτοβουλία στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, γεγονός που θα της έδινε και λόγω της μορφολογίας σημαντικά στρατηγικά και τακτικά πλεονεκτήματα. Στο σημείο αυτό παρενέβη ο Packard, λέγοντας ότι θεωρούσε υπερβολικούς τους φόβους του Αρχιστρατήγου, καθώς βάσει των δικών του πληροφοριών, η βουλγαρική πολεμική μηχανή δεν ήταν τόσο τρομερή όσο αυτή παρουσιαζόταν από την ελληνική πλευρά και η πλήρης κινητοποίηση της βασιζόνταν σε επιστράτευση. Ο Αρχιστράτηγος αντέκρουσε τη βρετανική θέση, υποστηρίζοντας ότι οι ελλιπείς πληροφορίες από τη Βουλγαρία, πιθανόν να μην μας επέτρεπαν να πληροφορηθούμε έγκαιρα τις επιστρατευτικές ενέργειες της γείτονος και να υποστούμε αιφνιδιασμό. Οι εύλογες αυτές ανησυχίες της ελληνικής πλευράς παρέμειναν έντονες για σχεδόν τρεις δεκαετίες, ακόμη και όταν δεν εύρισκαν στήριξη σε αντίστοιχες συμμαχικές εκτιμήσεις.

Οι ανησυχίες της ελληνικής στρατιωτικής ηγεσίας επιτείνονταν και από την ένταση και συχνά μεθοριακά επεισόδια που λάμβαναν χώρα στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο, ιδίως το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1950, με απώλειες σε αμφότερα τις πλευρές.⁷¹ Μάλιστα σε περιόδους διεθνούς έντασης (κρίση Σουέζ, Βερολίνου, Κούβας), Ελλάδα και Βουλγαρία έθεταν σε κατάσταση ύψιστης ετοιμότητας τις ένοπλες δυνάμεις τους για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τις λοιπές χώρες στη μεθόριο Δύσεως-Ανατολής.⁷²

Πέραν όμως των αδιευκρίνιστων βουλγαρικών (και σοβιετικών) προθέσεων και δυνατοτήτων, εξίσου αβέβαιη -ακόμη και σήμερα- είναι οποιοδήποτε εκτίμηση για την εξέλιξη μιας βουλγαρικής εισβολής στα εδάφη της Βορείου Ελλάδος την ανήσυχη περίοδο 1950-1960.

⁶⁸ C.D. Packard, Υποστράτηγος, Επικεφαλής Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα

⁶⁹ Αρχεία Πολεμικού Συμβουλίου, Γραμματεία ΚΥΣΕΑ, Πρακτικά Πολεμικού Συμβουλίου της 06 Ιουλίου 1950. Οι καταγραφές στα Αρχεία του Πολεμικού Συμβουλίου συμφωνούν με τις αντίστοιχες αναφορές του Jenkins προς τους προϊσταμένους σε σχέση με τα διαμειφθέντα στη συνεδρίαση της 06^{ης} Ιουλίου 1950.

⁷⁰ Reuben E. Jenkins, Υποστράτηγος, Επικεφαλής JUSMAPG.

⁷¹ Το σημαντικότερο μεθοριακό επεισόδιο έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 1950, επί της νησίδος «Α» στον ποταμό Έβρο με ανταλλαγές πυρών ελαφρών όπλων αρχικά και εν συνεχεία πυρών πυροβολικού. Εφημερίδα Εμπρός, *Οι Βούλγαροι Ζητούν να Εκτρέψουν τον Ρουν του Ποταμού Έβρου δια να Καταλάβουν την Νησίδα Άλφα, Επυροβόλησαν κατά Ελλήνων Στρατιωτών*, 05 Οκτωβρίου 1950, 6. Πληροφορίες για μεθοριακά επεισόδια στην ελληνοβουλγαρική μεθόρια, βασισμένα σε βουλγαρικές πηγές, βρίσκουμε στο έργο των Vaggelis Katsaras και Tassos Hadjianastasiou, *Συνοριακά Επεισόδια μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας*, <http://bit.ly/3U868pb> (ανάκτηση στις 21 Σεπτεμβρίου 2022).

⁷² Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 180-82.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η πρώτη δεκαετία της ελληνικής συμμετοχής στην Ατλαντική Συμμαχία, προσέδωσε τις αγωνιωδώς επιζητούμενες από την Αθήνα συμβατικές εγγυήσεις ασφαλείας. βεβαίως, από καθαρά επιχειρησιακής πλευράς, υπήρχαν βάσιμες αμφιβολίες για τις ελληνικές-συμμαχικές δυνατότητες απόκρουσης μιας σοβιετικής ή βουλγαρικής εισβολής.⁷³ Η Ελλάδα, ειδικά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1950 υπήρξε αποδέκτης σημαντικού όγκου πολεμικού υλικού, εφοδίων και πυρομαχικών (αμερικανικής κυρίως προελεύσεως) αλλά και κατασκευής υποδομών, σε έκταση αδύνατη να υλοποιηθεί εκτός του πλαισίου και σχεδιασμών της Συμμαχίας. Οι ενισχύσεις αυτές αναβάθμισαν τις μαχητικές ικανότητες των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, καίτοι το σημαντικό μέγεθος του στρατεύματος και οι δυσκολίες απορρόφησης της τεχνογνωσίας και νέων δογμάτων, καθυστερούσαν την πλήρη αξιοποίηση τους. Τα αμυντικά όμως προβλήματα της χώρας, αναφορικά με την άμυνα της Βορείου Ελλάδος, παρέμειναν ζωντανά καθώς ανάλογη ήταν και η επαύξηση των αμυντικών δυνατοτήτων της Βουλγαρίας, με πάντα πιθανή την υπερεκτίμηση τους, αλλά και παντελή αδυναμία αξιόπιστης αξιολόγησης των προθέσεων της (καθώς και της Μόσχας).

Η κρίση με την Τουρκία της περιόδου 1955-1959 κατέδειξε τις αγεφύρωτες διαφορές των δύο γειτονικών χωρών και την ανέφικτη προσδοκία της αγαστής συνεργασίας υπό την πίεση του σοβιετικού - κομμουνιστικού κινδύνου. Η έγκαιρη όμως ελληνική ένταξη επέτρεψε τον, από την πρώτη δεκαετία της συμμετοχής μας, καθορισμό επιχειρησιακών ορίων ευθύνης στο θαλάσσιο και εναέριο χώρο, με τρόπο που ευνοούσε τα εθνικά συμφέροντα,⁷⁴ καίτοι η αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO, το 1974, δημιούργησε προϋποθέσεις αμφισβήτησης τους από την Τουρκία.

Εκτιμάται με σχετική βεβαιότητα, ότι η Ελλάδα ευρισκόμενη εκτός της Συμμαχίας, ακόμη και υπό «χαλαρές» αμερικανικές εγγυήσεις ασφαλείας, θα ελάμβανε σημαντικά μικρότερες ποσότητες αμυντικών υλικών, με αποτέλεσμα την αδυναμία έστω και περιορισμένου εκσυγχρονισμού των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και τη σημαντική περαιτέρω επιβάρυνση του εθνικού προϋπολογισμού. Εξίσου όμως σημαντική, με την παραχώρηση υλικού υπήρξε και η σταδιακή αναβάθμιση της εκπαίδευσης, οργάνωσης και γενικότερα της λειτουργίας των Ενόπλων Δυνάμεων, που επιτεύχθηκαν σταδιακά μέσα από τις πολυάριθμες νατοϊκές διαδικασίες, εμπειρίες, τεχνογνωσία και μεθοδολογία. Σε τελευταία όμως ανάλυση, η μέσω της ένταξης, παροχή συμβατικών εγγυήσεων ασφαλείας - ενδεχομένως μη ικανών να αντιμετωπίσουν το μέγεθος της απειλής - συνετέλεσαν στη

⁷³ Σε ανάλογο συμπέρασμα καταλήγει και ο Χουρχούλης στο άρθρο του, Chourchoulis, "A Nominal Defence?" 656–57.

⁷⁴ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945-1981*, τόμος δεύτερος, (Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2008), σελ 34-35.

σταθεροποίηση της χώρας, υποβοηθώντας στην οικονομική ανάπτυξη της και γενικότερη πρόοδο που χαρακτήρισε τις μεταπολεμικές δεκαετίες 1950 και 1960.

*Ο **Ιπποκράτης Δασκαλάκης** του Αθανασίου είναι Αντιστράτηγος εα, διδάκτορας Διεθνών Σχέσεων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Διευθυντής Μελετών στο Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών (ΕΛΙΣΜΕ). Αποφοίτησε από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1983 ως Ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού και αποστρατεύθηκε το 2013 με τελευταία τοποθέτηση αυτή του Διοικητού του NATO Missile Firing Installation (Πεδίο Βολή Κρήτης). Ερευνητής του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ) και συνεργάτης της ΣΕΘΑ από το 2015. Παρουσιάζει αναλύσεις σε διάφορες ιστοσελίδες και περιοδικά για θέματα Στρατηγικής και Διεθνών Σχέσεων.*